

Sekcija 4.

ANGLISTIKA

“Privredni kriminalitet i savremeno poslovanje”

Semantičko-sintaksička i stilska analiza teksta kao put za dokazivanje autorstva	Miodrag Jovanović	1
English in forensics	Brankica Bojović	2
Krađa i prekrađa motiva u umetnosti	Novica Petrović	3
Pranje novca u engleskom i srpskom jeziku	Miroslav Starovlah	4
Uloga lingvističke analize u postupcima dokazivanja povrede žiga	Marija Plavša, Uroš Plavša	5

Semantičko-sintaksička i stilsko analiza teksta kao put za dokazivanje autorstva

Miodrag Jovanović

Sažetak— Zadatak je da se na osnovu objavljenih radova s obzirom na metod, stil, način i jezik pisanja utvrdi činjenice bitne za ocjenu ko je stvarni autor sporne knjige. Da bismo došli do preciznog odgovora imali smo nekoliko radova koja su nesumnjiva intelektualna tvorevina onog koji tvrdi da je pisac knjige Tajna studenog blaga (reportaže objavljene u novinskim glasilima), naravno i rukopis knjige.

Ključne riječi – semantika; simtaksa; stil;

Abstract – Upoređivanjem tekstova reportaža stvarnog autora sa romaneskno koncipiranom knjigom Tajna studenog blaga pronašli smo mnoge zajedničke crte. Upotreba određenih gramatičkih kategorija u svim djelima koje smo upoređivali ima prepoznatljivo stilsko obilježje istog stvaraoca. U našoj smo analizi do detalja posmatrali sve sintaksičko-semantičke i stilске markere autorstva ističući sve osobenosti stila koje smo velikim brojem primjera dokazali. Pronašli toliko da možemo zaključiti da je pisac knjige Tajna studenog blaga isti onaj koji je pisao reportaže.

Keywords – semantics; syntax; style;

Postavljeni zadatak najlakše se ispunjava analizom pravopisnih, fonetskih i morfoloških činilaca – to su nesumnjivi markeri za dokazivanje autorstva: u prvom redu interpunkcija (pretjerana upotreba, minimalna upotreba, nestandardna upotreba nekog pravopisnog znaka), ortografija (glasovne alternacije i sl.), morfologija (građenje riječi, skraćivanje riječi itd.). No, to nam u ovom slučaju nije bilo mnogo od pomoći zato što smo u svim izvorima imali nesumnjivog lektora, a to je baš onaj koji tvrdi da je i autor date knjige. Šta nam je onda činiti – pitali smo se? Ostalo nam je da markere za dokazivanje autorstva tražimo u semantičko-sintaksičkoj i stilskoj analizi svih tekstova koje smo imali.

Poznato je da neki pravopisni znaci nijesu samo odraz pismenosti, odnosno pitanje izbora lektora, neki su, znalački i često upotrijebljeni, stvar piščevog stila, a ne lektorovih intervencija. Jedan takav pravopisni znak (crta) propratili smo kroz sve izvore koje smo imali na uvid. I u svima smo našli i njena najtanjanija značenja.

a) crtom, tj. sa dvije crte izdvaja se umetnuti dio sadržaja (to su sadržaji koje pisac – a ne lektor – primjenjuje kad hoće da nešto posebno istakne, kad mu se neki dio učini posebno važan).

U reportažama: Tada će zbrajati zaradu, planirati šta s njom i saviti svoje platnene dvorce željni još jednog putovanja – možda najdražeg – povratka u zavičaj; Čovjek je bez svoje želje – čak i protiv nje – zaštićen od spoljnog svijeta; No, bilo

pa prošlo – uzdahnu, preteško za svoje godine ovaj mladić sa naglašenim podočnjacima – vidljivim tragom raspusnog i neodgovornog života. U knjizi Tajna studenog blaga ovo rješenje često nalazimo već u prvoj priči Lazorce – izvor života: Ovu priču ne pričam radi neke prazne hvale već da potvrdim staru istinu da je rad osnova svakog uspjeha odnosno da se siromaštvo – koje nije sramota, ali jeste velika tegoba – samo predanim i upornim radom može pobijediti. ...kako se precizno imenuje kategorija ljudi koji su na lak način – uglavnom švercom – napunili džepove. Isto tako i u drugim pričama sve do kraja knjige crta je prepoznatljiva osobina stila: Roditelji se pomirše s tim – šta bi drugo – a ja se upustih u neizvjesnost; Još tada, u školi, čuo sam priču o tvrdici – kamataru i gulikoži – koji je bio pun para; Ako država – naš tata – samo malo više pažnje posveti nama...; Kakva je ispovijest mladića – dječaka, još – koji velikodušno i junački poklanja život domovini i rodnom gradu; ...padala su mi na pamet djeca – moja i mojih poznanika i prijatelja – koja se ne mire sa tim...; A pošto je on ispunjen radom svaki radni rezultat – bio pohvalan ili ne – zaslužuje da bude spomenut...

b) No, i reportaže i knjiga Tajna studenog blaga pune su i drugih nijansi upotrebe ovog pravopisnog znaka, koje ostavljaju prepoznatljiv utisak na osobenost stila njihovih autora – upotreba umjesto zareza, isticanje završetka misli, odvajanje zaključnog dijela rečenice kojim se svodi njen sadržaj itd.

Reportaže: Pljačkaju me eminentne i u društvu visokokotirajuće ličnosti – ministri, sudije, funkcioneri...; Kako? – Čudim se; Kavarić mi to mora nadoknaditi – šalim se; I treći pokušaj duže trajao – dvije i po godine; Svega tamo ima – razna štampa, radio, televizija, zabava; Mani mi se novina – procijedi kroz zube...; Jedne je potjerao nesklad porodičnih odnosa – neslaganje roditelja, svađe i razvodi, druge nemaština, treće drugovanje sa porodicama, četvrti nemaju nigdje nikoga svoga...; Brat je invalid – rođen je bez prstiju na rukama...; Ja nijesam stalno krao – najmlađi sam u grupi pa sam često čuvao stražu; Često izlaze u grad, idu u bioskop ili pozorište – pojedinačno ili organizovano. Tajna studenog blaga: Jednom me je, kada sam došao izubijajući nego obično, kaznila – sedam dana da ne izlazim iz kuće; Ali, udrvenio se nekako – ni da ih zagrlim, ni da im zahvalim; A da baš uđem u kafanu, da sjedim i naručujem piće – nikad; Bolje je, kad je već to tako, da se razidemo i ne gubimo vrijeme – odlučih; Ponudi mi nešto zanimljivo: da sa njegovim pastorkom radim ortački – napola; ...tu gdje sam ugledao svijet – progovorio i prohodao...; I vrati se posle deset mjeseci – čim je završio školovanje.

Naporeda sa crtom, sa istim ciljem mogu se upotrijebiti i dvije tačke. Naime, pored svoje osnovne službe (ispred

nizova i navedenog teksta) dvije tačke mogu poslužiti i da se ispolje ili nagovijeste tananiji smisaoni odnosi u rečenici. Dok su prve dvije službe (najava nabiranja i prelazak na nečiji navedeni tekst) u domenu lektora, dotle je pisanje dvije tačke, kad se razvija, raščlanjuje ili konkretizuje neki sadržaj, pri čemu dio rečenice poslije dvije tačke ima karakter dopune, pitanje stila pisca, tj. jasnosti i izrazitosti njegova stila. Bez dijela koji se nalazi poslije dvije tačke rečenica bi bila samo gramatički dovršena, a u stvari je smisaono nedorečena, a tek sa dopunom, poslije dvije tačke, dobija pravu motivaciju i smisao. U svim izvorima autor u podjednako mjeri zna za ovakvu upotrebu pravopisnog znaka dvije tačke (iako se u tim pozicijama mnogo češće opredjeljuje za crtu).

Reportaže: Zamisli: puna mu česa ljeba i mesa; Bude se obuzeti samo jednom željom: da što bolje i ljepše prožive dan koji je pred njima i da u smiraj dana, uz logorske vatre, zaogrnuti čarolijama, mrkle noći ispresijecane plamenim jezicima, daju srcu na volju; Ni njegova žena nije izdržala nevolje: umrla je prije 6 mjeseci...; U školi nije bilo kako valja: dva puta je ponavljao; Dom je šansa da se beskućnici skrase: zalučeni da se otrijezne, gladni da se najedu, neuki da nauče školu...; Na svadbi mnoštvo svijeta: svi naši štićenici, gosti iz grada, njihova rodbina...; Ovdje imaju sve: hranu i spavanje, odjeću i obuću, svako dobija po 50 dinara svake nedjelje za džeparac. Tajna studenog blaga: Gledam kao sad: okupimo se oko sofore; Možda, ali jedno je sigurno: Nikada sebi nijesam dozvolio da budem pasivni posmatrač; A velika tajna vrlo jednostavna: napravi se, najprije, crno bijela fotografija...; Sam sebi sam kasnije bio smiješan: ja u odijelu, a šejk i svi njegovi u onim arapskim haljinama; Da ne povjeruješ: potpuno drugi čovjek; Tim upoređivanjima došao sam do proste računice: privatni posao kudikamo je bolji ne samo zbog veće zarade već i jačanja lične odgovornosti...; Pogledam na sat: tri i trideset ujutro;

Veoma važna je za ciljeve našeg ispitivanja repartacija umetnutih djelova manjih od rečenice – takve su modalne ili ocjenske rečice: naravno, razumije se, nažalost, nesumnjivo, možda, valjda, vjerovatno; vezničke rečice i izrazi kakvi su: međutim, ipak, naprotiv, naime, prema tome, na primjer, istina, najzad, osim toga, s druge strane, uostalom i dr. Navedeni pridodati djelovi mogu stajati na početku rečenice: Naravno, nije mi to struka; u sredini riječi: Nije mi to, naravno, struka ili na kraju rečenice: Nije mi to struka, naravno.

Neki umetnuti djelovi iz reportaža i knjige Tajna studenog blaga nekada su potpuno identični: ponekad: Zatočenici titogradskog Pogrebnog se zatvaraju u sebe i u životne okvire Pogrebnog braneći se, ponekad, od spoljnog svijeta agresivnošću. Možda je, ponekad, zabavno biti cvrčak, zabaviti se neradom, ali dođu zli dani, dođe vrijeme kada se ispašta zbog prevelikog dokonisanja (reportaža). Mogao sam, ponekad, da virnem kroz objektiv, da ga podešavam (Tajna studenog blaga).

složeni prilog katkad: Naljute se, katkad, jedan na drugoga (U inat životu). ...bilo je, katkad, i batina zbog pokidanih urivaka (Opasne igre). Uđemo, katkad, i u slastičaru (Fotografija – stara ljubav). Otvorim je, katkad, i nasmijem se (Sam svoj gospodar).

bukvalno: Privatnici, čije firme, bukvalno, svakodnevno niču i nicaće, kandidate za posao isijavaju kroz najgušća sita. Krenuli put Grčke i Zapadne Evrope da pokušaju da nešto rade i zarade ili, bukvalno, da prosjače (Nada umire posljednja). Uspjesi su me osokolili da, bukvalno, jurišam naprijed. Razmaha se ispred mene takvom brzinom i žestinom da sam, bukvalno, pokraj glave osjećao strujanje vazduha (U starom jatu). Čitava zagonetka sastojala se, bukvalno, u danonoćnom radu (Sam svoj gospodar).

Pratili smo u svim izvorima i upotrebu pravopisnog znaka tri tačke – to je, u stvari, više odlika stila pisca nego pravopisni znak. Zato smo njegovu upotrebu uslovno podijelili na informativni (izostavljene djelove lakše je nadomjestiti) i ekspresivni stil (neodređenost, nepotpunost onoga što je rečeno u sferi je dublje misaonosti, odlika pripovjedne proze), znajući unaprijed da je neke primjere teško svrstati samo u informativni, ili samo u ekspresivni stil. Najčešća su miješanja elemenata jednog i drugog – no, to je irelevantno za naše analize. Mnogo je važnije što smo i u reportažama i u knjizi Tajna studenog blaga upotrebu tri tačke konstatovali, u približno u istoj mjeri, i što je još važnije, iste načine njihove upotrebe (kao elemenat stila autora)..

Reportaže.

Ekspresivni stil: Zvižduci raspoznavanja i nijemi govor očiju odvođe zaljubljene na poljane, pod zvijezde i budno oko Mjeseca... Teško mi je, tuga svakodnevno u meni raste... Piše duga pisma, raspituje se za svoje, za rodni kraj, javlja se često desetogodišnjoj sestrici u Miloševcu, a pisma niotkuda... Ionako je bio jadan i bespomoćan. Sad se i propio... A sirota djeca plaču... zovu mamu... Sve jedno drugom do ramena... Žao mi je oca... Znam da mi nije sve to trebalo... sve sam imao... No, bilo pa prošlo... Možda bi se vratio kući, možda bi sve bilo drugačije da majka, koja se prošle godine vratila ocu, nije umrla... Informativni stil: Pljačkaju me eminentne i u društvu visokokotirajuće ličnosti – ministri, sudije, funkcioneri... Ja mogu pojesti smokvu, šipak.... Da spomenem samo Džema, Skenda, Aljka, braću Pepiće... U zadnje vrijeme smo obijali stanove, auta, trafike... Jedne je potjerao nesklad porodičnih odnosa – neslaganje roditelja, svađe i razvodi, druge nemaština, treće drugovanje sa porocima, četvrti nemaju nigdje nikoga svoga... Ovdje će dolaziti nove žrtve porodičnih tragedija, promašenih brakova, alkoholne groznice, zloga društva... Na svadbi mnoštvo svijeta: svi naši štićenici, gosti iz grada, njihova rodbina...

Tajna studenog blaga.

Ekspresivni stil: Peo sam se na brda, pentrao uz drveće, pronalazio pećine i uvlačio se u njih, kotrljao kamenje niza stranu... Ne, ne profesore. Odlučio sam... Napumpana je. Napumpana... Najbolje... A sebe ne vidiš... Ne mogu... Idem... Došao sam nešto da te molim... Mlađa su... Đaci... Da zatražim savjet, tajnu da povjerim... Informativni stil: Izlazili bismo u grad, išli na utakmice, u bioskop... Stizali smo do Lijeve Rijeke, Ždrebaonika, Nikšića... Ako nemaš para da je otvoriš ovdje, uradi to na Bioču, u Lazorcima... Bilo gdje. Svake večeri izlasci, druženja... Da odlazim na neki nesigurni i loše plaćeni državni posao, dođem kući umoran od nerada i nerveze, legnem i čitam novine, prepirem se sa porodicom...

Ljubitelji dobre kapljice, diskretne muzike, duhovitih opaski, veselog društva...

A sada o nekim izrazito stilskim karakteristikama (mada je o njima i do sada bilo riječi). Prepoznaje se u svim djelima koja smo analizirali jedna specifičnost koja odaje autora koji sadržaje prenosi na osoben način, sa namjernim zlaćkim unošenjem elemenata književno-umetničkog stila. Puna misao često nije uobličena samo rečenicom (ostvarenom subjekatsko-predikatskom vezom) – autor poslije gramatički korektne cjeline izdvoji bezličnu rečenicu, odnosno pojedini dio koji mu se učini naročito važnim – često je to samo jedna riječ. Ilustracije radi evo jednog takvog tipičnog primjera: Ja ovdje robijam. Vječito (U inat životu), Trudim se da budem redovan i pažljiv na časovima. Uzalud (Zbogom školo). Jasno je, stilski manje prepoznatljivo upotrijebljene ove rečenice glasile bi: Ja ovdje vječito robijam, Uzalud se trudim da budem redovan i pažljiv na časovima. No autor sa prepoznatljivim izrazom i u jednom i u drugom izvoru izdvaja po jednu riječ gradeći tako zaista osoben i nepogrešivo uočljiv stil. Prenijecemo najprije nešto grade gdje je kao posebna nepotpuna rečenica izdvojena samo jedna riječ:

Reportaže: Zagorka je brzo postala i ostala ponos svoje škole. Nakon toga fakultet. Pravni; Čovjek je bez svoje želje – čak i protiv nje – zaštićen od spoljnog svijeta. Izolovan; Zagorka traži zaposlenje. Uzalud; Ja ovdje robijam. Vječito. Svakodnevno je išla na mjesto sinovljeve pogibije, naricala i zvala ga. Uzalud. Učlaniti se u jedan takav klub tada nije bilo ni malo lako. Naprotiv. I ovo je škola, majko. Zanat; Postade nekako hladniji sa mnom. Suzdržaniji. Jagnjad pečemo u "Staroj varoši". Kući. I 1984. godine, ja kupih "mercedes". Bijeli. Veliki je radnik taj moj prijatelj i izuzetan čovjek. Obrazovan; Sedmoro nas je u kući, a samo ja primam nešto. Penziju. I to invalidsku.

Mnogo češće, u svim izvorima izdvojeni su veći djelovi rečenice – djelovi imenske ili glagolske sintagme:

Reportaže: Na raspolaganju ima tridesetak kvadrata, zastrtih kartonima. Stvari nema; Na njemu je sve što ima, a neko mu je prije neki dan ukrao kašiku. Jedinu koju je imao; Interesuje ga nauka. Naročito o laserima. Grčevito se uhvatila za glas. Bilo čiji; Zнала je da mora učiti. Mnogo i mnogo naporno; Na njenu nevolju brzo su se navikli svi. I kolege i profesori. Završio je školu i šef je u jednoj radnoj organizaciji u Titogradu. Odličan čovjek i radnik. Na žalost, to vrijeme je prošlost. Makar za sada; Tu sreću su imali oni koji su imali debelu vezu ili su radili u kolektivima u kojima je računat staž sa uvećanim trajanjem. Vojska, na primjer. Selo je danas poznato po uzornim domaćinima, vrsnim zanatlijama, intelektualcima, književnicima, slikarima, muzičarima, sportistima. Dovoljno za ponos i za primjer. Nađemo se u vječito živom i jednom zauvijek upamćenom svijetu djetinjstva. U svijetu najljepšeg životnog doba. Blaga narav, zbog koje čovjek ne može da ga ne voli, vraća me često u dane dječjih nestašluka. Mojih, naročito.

Isto su tako, iz stilskih razloga, iz misaone cjeline izdvojene i cijele rečenice – nekad zavisne, nekad nezavisne:

Reportaže: ... sa prvim proljećnim suncem pohrlili u svijet. Da nešto rade i zarade i više od toga da bar nakratko

utole vječitu žeđ za putovanjima. A i vrijeme ovo i život uopšte čini mnoštvo ljudskih sudbina i svaka od njih je priča za sebe. Teška do neizdržljivosti ili neobična do uzvišenosti; Za nju nije bilo mjesta čak ni u specijalnoj školi na Zabjelu. U školi koja se ponosila njenim imenom; Primili su me jednom na posao. U Ministarstvo unutrašnjih poslova i to greškom; Ali, tada ponovo ostaje sama, osuđena da opet kreće ispočetka. I opet čekam. Eh, kako bih rado vidjela moju malu sesticu. A ona nikako da se javi. Tajna studenog blaga: Lopte smo voljeli kao i sva djeca. Ali nije ih bilo. Nagovarali smo roditelje da je dograde ili poprave. Ili da sazidaju novu od tvrdog materijala. I stalna borba da se nešto otme od posne zemlje, od kamena i šume. Da se zaradi kora hljeba. Moraš učiniti da sve zavisi od tebe. Da sam planiraš i odlučuješ. Navalih na sebe nove obaveze. Da ispunim vrijeme i da zaboravim; Prezimena mu se ne sjećam. Ni ja, a sigurno ni mnogi koji su ga znali; Davno sam otišao sa sela. Još dok sam bio dijete. ...kako se nekada, u našoj prostranoj i lijepoj domovini, u našoj Jugi, putovalo i mnogo bezbrižnije živjelo. Dok je bila velika, a njeni narodi složni. A slobodnog stola ni za lijev. Ni jedne noći.

U izvorima koje upoređujemo lingvista brzo prepoznaje jednu konstantu – veoma čestu upotrebu sintagme da + prezent. No, to još uvijek ništa ne znači: činjenica je da je u srpskom jeziku sintagma da + prezent (tip: mora da radi) dio jezičkog osjećanja našeg čovjeka. Ali ako imamo u istoj rečenici sa veznikom da po nekoliko dopuna u prezentu koje stoje u naporednom odnosu, e onda je to karakteristika stila autora. A mnogo primjera potvrđuju izrečenu konstataciju.

Reportaže: Podgoričanka Zagorka Pavićević neumorno se trudi i uspijeva da u sebe, u svoju dušu unese zrake duhovne svjetlosti, da zrači topline i razboritošću, da kod znanaca i sagovornika rezerviš ulaznicu za nezaborav. Podijeliće sa njima tu mrvicu sreće, pomoći će im da se naviknu, da manje tuguju. On im otvara vrata onda kada je surovi zakon ulice spreman da ih uključi u svijet svojih poroka i besmisla, da ih iskoristi, samelje i odbaci... Dom je šansa da se beskućnici skrase: zalučeni da se otriježne, gladni da se najedu, neuki da nauče školu... Ali će im, ipak pomoći da prebole svoje tuge... da završe školu i što bezbolnije da se vrata društvu. Javljaju se često, kažu da im je fino i da su srećni. Bilo je jedno vrijeme koje je tim ljudima omogućavalo da se zapošljavaju, da nalaze, obogaćuju i oplemenjuju sebe same; da grade kuće, formiraju porodice, žive uz djecu i za djecu. Mora se imati makar riječ razumijevanja za one koji su krenuli u svijet da se snalaze i da prežive. Tajna studenog blaga: Nijesmo imali vremena a ni sklonosti za besposlice i poroke, pa ni roditelji potrebe da strahuju i da nas odvraćaju od nečega. Na najbolji mogući način nauči i čovjeka da se dovija, da se snalazi i da opstane. Trebalo je stvoriti dinar da se kupi hljeb kojeg nema, da se obujemo i obučemo, da živimo. Spreman i da nas uči i da druguje sa nama. ... a želio sam da što više budem pri ruci svima, da što više pomognem. Pripremali nas da u život koji je pun iskušenja i stvarnih teškoća, uđemo osposobljeni da se borimo, da mislimo svojom glavom, da budemo spremni da se uhvatimo u koštac sa svim što nas snađe.

Ponavljjanje veznika izražena stilsko karakteristika – i reportaža i knjige Tajna studenog blaga (veznika i, ni, niti i dr.).

I ... i. Reportaže. Naš zapis je kombinacija i jednog i drugog. Na njenu nevolju brzo su se navikli svi. I kolege i profesori. Ima ih koji se i od sebe i od spoljnog svijeta brane humorom... Ženio se i treći put... I treći pokušaj duže trajao ... I opet je ostao sam. Tajna studenog blaga. Brigadir je bio odgovoran i za radnike i za čobane. Najčešće morala da čuva i mene i ovce. Da i životinje i sebe čuvamo od divljih zvijeri. ...značilo mi je i puno i ništa. On je dobro znao da će i u životu i u selu uspjeti onoliko koliko uspije u svojoj kući. ...naručim jednom, po običaju, supu i za predjelo i za glavno jelo. Dočekaše me i kao najrođenijeg i kao veoma važnog gosta. Bio sam jedini i organizator i izvršilac. Nije se nadao da ću tek tako, gotovo ravnodušno, pobrkati i svoje i njegove planove.

Ni...ni. Reportaže. Ne smiješ više viknuti ni da živi ni da ne živi maršal Tito. Nesrećni su što ni sebi, ni svojoj djeci, ni svijetu koji ih okružuje ne mogu da objasne ličnu beskorisnost u koju su gurnuti. Tajna studenog blaga. Ni njenog rođenja ni nje niko od nas djece se gotovo i ne sjeća. Naravno, oni nijesu imali ni uslova, a ni namjeru da u planini zidaju kuću. Sa njima su se igrala manja djeca mada ni njima ni zarobljenim pticama nije bilo do igre.... ...ali nama nije bilo tada važno ni ime ni čime se bavi i zbog čega nam pomaže taj daleki i nepoznati dobrotvor. Nijesam svestan ni šta mi je ponuđeno, ni šta sam odbio. Ni ko tamo živi, ni kako se živi. Nemaju ništa. Ni kuće ni placa. Pristojna garderoba na njoj, ali ni skupocjena, ni ekstravagantna. Ni kraće ni ljepše pjesme. Ni kraćeg romana ni priče koja više govori.

Čak je jednom jedna identična metaforična sintagma sa ni ... ni (ni na nebu ni na zemlji) upotrijebljena u reportaži Od šatora pjesmarica - Crnpurasta i sićušna dremuckaše, ''ni na nebu ni na zemlji'', u improvizovanoj kolijevci; dok je u knjizi Tajna studenog blaga Ni na nebu ni na zemlji naslov jedne posebne priče.

Inače je, kao primjetno stilsko obilježje, svih izvora koje smo posmatrali prisutno ponavljanje ne samo veznika, nego i drugih vrsta riječi – imenica, glagola, pridjeva, zamjenica...

Reportaže. Sa šarenim, iskrpljenim čergama, skromnim i najnužnijim prtljagom, sa raspojasanošću orijentalnog sevdaha i vedrinom što do neba doseže... Oni život ne čekaju i ne žive zavaljeni u duboke fotelje... Svi su Romi i svi su iz okoline Novog Pazara. ...nosimo se sami sa sobom i sa onim što nam je od prirode u dio pripalo. Opterećeni, katkad slučajem, katkad sudbinom, nekad tugom nekad samozadovoljstvom živimo i trajemo. Na nju su se okomile nove nevolje, nova iskušenja. Koliko god da su me moje odlične ocjene preporučivale, koliko god da sam se nadala, toliko me je svaki negativni odgovor poražavao i punio tugom. Čujem da je dobar đak i da su dobri ljudi kod kojih živi. Svi imamo podjednako i svi isto živimo; Tu oni, najprije, uče i nauče da komuniciraju između sebe i sa svijetom oko sebe. Šta li, tek, oni kažu i šta njima reći. Tajna studenog blaga: Iz iste zdjele jedemo, zadnji se zalogaj dijeli, jedne opanke nose svi, ista se odjeća oblači, iz jedne knjige učimo... Tome presudno doprinosi atmosfera blagosti i topline koja se sa

seoskog ognjišta uselila u naša srca, u naše damare. ...da i sebe i onoga drugoga okuraži i pripremi za novi rad, za nova iskušenja. ...čas cvileći kao dijete čas ljutito lajući Imali smo za šta i za koga. Bude mi žao kad se sjetim toga velegrada pred čijim sam građevinama zastajao kao opčinjen. Bude mi žao i škole u koju sam se lako i lijepo uklopio. Naslovljujvam neobično ovu priču jer je i posvećena neobičnom događaju iz mog života. Već tada je nešto snovala oko moje Radmile, oko buduće žene. Bez obzira na njegovu upornost i čvrstu riješenost da nas zadrži na spavanje i bez obzira što je mrak već počeo da pada... Motrim kroz prozor, a motrim i na njih... ...kroz glavu prolijeće misao da bi čovjek u nekom drugom zatvoru ostao i bez para i bez bubrega. ...bilo da se održavao u zemlji, bilo da je organizovan u inostranstvu. ...niko nikoga ne vara, niko nikome ne podvaljuje. Dan određen za tradicionalni susret svih Orahovaca ma gdje da su odnosno ma gdje da ih je životni put odveo. ...na golj ledini na kojoj su ili oni ili oni od kojih su postali, prvo sunce ugledali. Prvu zoru dočekali.

Da autor voli ponavljanje riječi radi postizanja osobenog stilskeg efekta svjedoče u istom maniru dati naslovi – reportaža: 'Vječna zublja vječne pomrčine' ili priče u knjizi Tajna studenog blaga: Prva slova – prvi učitelji ili Prvi radnik i prvi špriceri.

U svim radovima pronašli smo jednu sintagmu koju smo uslovno nazvali – ''radi da zaradi'' – iako pomalo liči na pleonazam često je upotrebljavana (dosljedno ovako i u reportažama i u knjizi Tajna studenog blaga).

Reportaže: ... sa prvim proljećnim suncem pohrlili u svijet. Da nešto rade i zarade i više od toga da bar nakratko utole vječitu žeđ za putovanjima. Krenuli put Grčke i Zapadne Evrope da pokušaju da nešto rade i zarade ili, bukvalno, da prosjače. Tajna studenog blaga: Svako je u tome vidio i tražio šansu da nešto radi i zaradi. Dakle, uz želju da mojima pomognem, stvarajući im uslove i dajući im prostor da rade i zarade, cilj mi je bio da oformim i organizujem jednu porodičnu firmu... Bijaše to za njih lijepa prilika da malo više rade i da nešto zarade. Mora dosta da se radi, ali čovjek je zadovoljan kad zna za šta radi i da od njega zavisi koliko će da zaradi.

Ima u ovoj sintagmi neke semantičko-zvukovne sličnosti (ili zvukovnoj sličnosti, a semantičkoj različitosti), i ljepote naravno, a bez sumnje je nepogrešivo stilsko obilježje svih izvora koje smo upoređivali.

U svim izvorima koje smo upoređivali nalazimo tzv. metaforičke pomake, tj. oneobičavanja koja su često na nivou frazeologizma - Uvijek je ''pod gasom'' (U inat životu). Moj iskreni iskaz o sebi nema ambicija da određuje, nametljivo savjetuje i ''soli pamet'', što bi rekao narod. To se odnosi na one koji su se zabogatili radom, a ne na ''brzometne bogataše'' (Opasne igre) – posebno ovakva rješenja karakterišu ovu priču. Neki dostignu nivo veoma uspješno plasirane metafore. No, da ne ulazimo u umjetnička dostignuća, za naša ispitivanja nedvosmisleno je da se nalaze i u reportažama i u Tajni studenog blaga, i da su misaona komponenta jednog stvaraoča.

Stilskim obilježjem reportaža i knjige Tajna studenog blaga smatramo i upotrebu komparativa. Ne zbog toga što se

ovaj stepen poređenja eventualno nepravilno upotrebljava – naravno, u svim ovim tekstovima komparativ, pravilno morfološki upotrijebljen, označava osobinu u višem stepenu (u odnosu na pozitiv, kojim se opisnim pridjevom označava postojanje neke osobine). Pa što smo onda primijetili posebno u analiziranim tekstovima, a što ima karakter stilske karakteristike? To je upravo njihovo sintaksičko-semantičko obilježje - naime, u svim ovim tekstovima, veoma se često komparativ upotrijebi umjesto pozitiv (nema direktne gradacije osobina, kao u primjeru: Čini mi se da nikada nijesam jeo ukusnijih jela od onih što ih je on spremao - Prvi radnik i prvi špriceri – zapravo, sintaksički sinonim komparativu donekle je pozitivan). Evo dva primjera koji će pojasniti problematiku: Putevi ih vode na sve četiri strane svijeta, privlačniji su im ako su tajanstveniji i neizvjesniji – mogao se, da nije stilskih razloga, upotrijebiti i pozitiv: Putevi ih vode na sve četiri strane svijeta, privlačni su im ako su tajanstveni i neizvjesni. Ili iz Tajne studenog blaga: Na taj način bi činili puno da im budućnost bude ljepša, osmišljenija i bogatija – potpuno bi i u ovom primjeru bila opravdana upotreba pozitiv: Na taj način bi činili puno da im budućnost bude lijepa, osmišljena i bogata; onako kako se često upotrebljava u reportažama i Tajni studenog blaga. Potvrda naših razmišljanja jesu primjeri gdje su naporedno upotrijebljeni pozitiv i komparativ, a mogao se slobodno u oba primjera upotrijebiti ili pozitiv (prirodni) ili komparativ (iz stilskih razloga): Tek bi neka srećnija vremena i bogato društvo učinili da hendikepi sa kojima se nose budu manje izraziti. Ili : ... da se otkriju primamljiva tržišta i povoljniji dobavljači. A ovakva upotreba komparativa stilsko je obilježje svih radova koje smo upoređivali.

Pisac reportaža i Tajne studenog blaga u opisivanju prošlih radnji, postizujući pri tom živost u pripovijedanju, ističući lični odnos prema radnji o kojoj govori upotrebljava u našem jeziku sve neobičniji glagolski oblik – a to je aorist. A njega u navedenim djelima nalazimo u širokoj upotrebi, u svim njegovim značenjima. Pisac je, ako možemo tako reći, kada priča o događajima, majstor aorista. Reportaže: Sve mi pokradoše. Načuh da se zove Golub. Crnpurasta i sićušna dremuckaše. Dočekaše nas djeca sa uobičajenom radoznalošću. Zaplamtješe vreli pogledi blizancima kad spomenusmo vranjske sumrake. Bolovaše kratko i umrije. Živnu kad progovori. Svi smo "zaglavili" istisnu kao pravdajući se. Reče, žao mu je da se star čovjek maltretira dolascima. No, bilo pa prošlo – uzdahnu, preteško za svoje godine ovaj mladić. Tajna studenog blaga: Djelovi nekih priča su skoro ispričane aoristom. Na primjer, Đetinja dođe pa prođe: Okuraži se i Duki i zalaja. Kako ne mogasmo da ih nagovorimo da je poprave i uljepšaju, skovasmo plan da je zapalimo. Okupismo stoku i krenusmo. Čim malo odmakosmo, ja skliznuh s puta i otrčah natrag do kolibe. Upalih parče novine. Bih, ali ne mogu. Trgoh se i bacih plamenu buktinju. Sreća, naravno, da nijesam uradio onako kako se s Božom dogovorih... Jedno jutro poranismo. Kad predahnusmo i nešto prezalogajismo, krenusmo uz planinu. Odjednom čusmo blejanje ovaca.

Koliko je aorist običan u navedenim tekstovima toliko je jedan drugi glagolski oblik – imperfekat – neobičan. No, interesantno primjeri koje smo našli, svojina su svih djela koje

smo poredili, štaviše istoga su i tipa. Nevjerovatno ali pisac u svim tekstovima upotrebljava uglavnom imperfekat od glagola biti – i to u 3. l. jednine (bijaše), jednom i u 3. l. množine (bijahu).

Reportaže: Bili smo srećni dok bijahu mama i tata živi, zaplakala bi najradije 15-godišnja A. B. iz Travnika. Tajna studenog blaga: Velika šteta bijaše i očevu stalno odsustvovanje i iz kuće i sa imanja. Bijaše to izuzetno opasna zabava. Naročito neumoran bijaše Paun. Džaba im bijaše tolika predostrožnost. Bijaše to zelena kutija... Magla se, na sreću, bijaše razmakla... I dobro su mu ime dali jer, uistinu, bijaše ogroman. Bijaše septembar, a godina 1996.

Na kraju još jedna jako važna zajednička karakteristika reportaža i knjige Tajna studenog blaga. Tvorac ovih tekstova, što se tiče rečenične strukture ima jednu konstantu. Imensku ili glagolsku sintagmu rijetko čini jedan konstituent, najčešće su to dva (a nekad i više) i oni jedan prema drugom obično stoje u naporednom (nezavisnom) odnosu. Za ovu sintaksičku crtu (način organizovanja rečenice) imamo veliki broj primjera, koji će ovu jako važnu jezičku karakteristiku svih tekstova koje smo poredili učiniti očiglednom.

Imenska sintagma.

Reportaže: Optimizmom srećnog i bezbrižnog čovjeka on tjera od sebe sumornu stvarnost... Nesrećni i siromašni, često moralno i zdravstveno posrnuli, zatočenici titogradskog Pogrebnog se zatvaraju u sebe. Bezbroy puta su im planovi ismijani, iskrenost iznevjerena, povjerenje zloupotrijebljeno. Čini se da potpuno mimo njih protiče rijeka običnog života, punog radosti i želja, obaveza i zaricanja, djece i porodičnih planova. Ostale su nesrećne majke, uvrijeđene žene i zaboravljena djeca; ...da zrači toplinom i razboritošću, da kod znanaca i sagovornika rezerviše ulaznicu za nezaborav. Opasnost da se u dušu te hrabre i pametne djevojke usele gorčina, strah i beznađe... Plaše je i obeshrabruju gorčina, marak i užas koji izbijaju iz njegovih romana; ...gdje će skapavati nepotrebni, poraženi i prezreni. Ovdje će dolaziti nove žrtve porodičnih tragedija, promašenih brakova, alkoholne groznice, zloga društva... Tajna studenog blaga: Ta obična, poznata i jednostavna životna istina još nije postala dio nas, naših shvatanja i prakse. Svaki čovjek, pa i onaj obični, ima mogućnost i šansu da učini i stvori nešto. Život bez cilja, bez plana i obaveza ne može da učini čovjeka srećnim. Rad i planiranje onoga što treba raditi sutra... Godine neumornog i predanog rada, postignuti uspjesi i izuzetno vrijedno iskustvo... ...smatra važnom i poučnom za druge. Na njemu niti se mirno spava niti se sa lagodnošću planira život i budućnost; Ostalo je, nadam se, još šuno vremena za rad i stvaranje. ...u njoj nađu nešto što može da bude putokaz, opomena ili podstrek; ...sa ognjištem i čađavim gredama. ...da od mraza i studeni spašavamo tek rođenu jagnjad; Nepoznati sportski klubovi i momci postadoše bliski i dragi. Oni i nijesu imali mnogo potrebe i razloga da nam puno objašnjavaju... ...rodna kuća u kojoj caruju mir i sloga... Bila je izuzetno vrijedna i pedantna. Ja sam se već bio navikao na malo više lagodnosti i raskalašnosti samca. ...bili zadovoljni i srećni.

Glagolska sintagma. Reportaže: ...kad lakše iz svog već nesrećom zaokruženog ličnog života bira, priziva u sjećanje i priča ono što mu u trenutku najviše odgovara. Da što bolje i

ljepše prožive dan koji je pred njima... One se neusiljeno i raskalašno smiju, odmahuju preplanulim ručicama. Nevjeto i netačno ispisuje svoje ime. To joj je bila, gotovo, jedina veza sa svijetom koji je osjećala, dodirivala, čula. ...opet kreće ispočetka kao onda, prije 28 godina, kada je čula i osjećala svijet oko sebe, ali ga nije vidjela niti razumjela. Uskraćena za pravdu koju uvijek zamišlja i priželjkuje; ...mladić sa već uočljivim i jasnim nagovještajima brade i brkova. Hvatala me je milicija desetak puta, privodila, tukla. Tu proživljavaju djetinjstvo, rastu i raduju se, upoznaju i zbližavaju. ... da ih iskoristi, samelje i odbaci u neki smrdljivi ugao... Odavde su odlazili u vojsku, ovdje provodili odsustva, tu su se radovali i smijali, voljeli i patili, ženili se... Dvoje su se, sjeća se vaspitač Miroljub Rakočević, ovdje upoznali, zavoljeli i vjenčali. Pomoći će im da se naviknu, da manje tuguju. Tajna studenog blaga: Nije loše kad se okusi malo nevolje jer je i u to vrijeme ma koliko izgledalo teško i nepodnošljivo, imalo svoje čari i vrijedne sadržaje, koje ljudi u zrelih godinama naročito razumiju i vrednuju. Ali, sudbina mu ne daje ono što je najvrednije, ono što upotpunjuje čovjeka, što ga dodatno oplemenjuje i uzdiže. Djeca se lako zabave i zaborave. Prosto se utrkujemo da ih pomilujemo i nahranimo. Svi su je zagledali i ispitivali. Pita i odgovara u isto vrijeme. Bude mi žao i škole u koju sam se lako i lijepo uklopio. Najprije i najviše mamila me mogućnost druženja. Vrijeme mi je lakše i ljepše prolazilo. Želi da otkriva, istražuje, upoređuje, mijenja svijet u kojem živi. To brzo i lako može da se pretvori u plamen koji ruši i razara. On zna da zabavi, oraspoloži i otpoštuje svakoga.

Da damo još neke napomene o stilu reportaža i knjige Tajna studenog blaga. Očigledno naše su analize pokazale da imamo prepoznatljivu ekspresivnu upotrebu pojedinih gramatičkih kategorija. Po funkciji ima prepoznatljive

elemente književno-umjetničkog stila, koji se karakteriše isto takvom, često neobično korišćenom gramatikom. Ipak, u ovim djelima takođe se miješaju elementi razgovornog stila, naročito izraženi kroz dijaloge kojima pisac postiže unaprijed zamišljenu dinamičnost. Po strukturi ovi tekstovi pripadaju narativnom stilu gdje se dosta vodi računa i o hronološkom redosljedu događaja koji se pričaju.

Na osnovu provedenih analiza donosimo sljedeći zaključak:

Upoređivanjem tekstova reportaža stvarnog autora sa romaneskno koncipiranom knjigom Tajna studenog blaga pronašli smo mnoge zajedničke crte. Upotreba određenih gramatičkih kategorija u svim djelima koje smo upoređivali ima prepoznatljivo stilsko obilježje istog stvaraoca (reparticija modalnih rečci i vezničkih izraza, struktura imenske i glagolske sintagme, upotreba aorista i imperfekta, dopune da + prezent itd.). Upotreba crte, tri tačke, dvije tačke u svim djelima imaju karakter ekspresivnosti stila autora – osim njihove osnovne službe pravopisnog znaka (što je domen lektora) ovim pravopisnim znacima izražavaju se najtananiji smisaoni odnosi u rečenici (a to je karakteristika autora). Kao primjetna stilska obilježja pouzdano su, metodološki selektiranom građom, izdvojeni: ponavljanje posebno veznika, ali i drugih vrsta riječi, metaforički pomaci koji su nekad samo frazeologizmi karakteristika su i reportaža i knjige Tajna studenog blaga. U našoj smo analizi do detalja posmatrali sve sintaksičko-semantičke i stilske markere autorstva ističući sve osobenosti stila koje smo velikim brojem primjera dokazali. Nekad je dovoljna i jedna jedina jezička ili stilska osobenost koja može dovesti do nesumnjivog autora "spornog" djela. Mi smo ih našim analizama pronašli toliko da možemo zaključiti da je pisac knjige Tajna studenog blaga isti onaj koji je pisao reportaže.

English in forensics

Brankica Bojović, Alfa Univerzitet, Beograd

Sažetak— Forenzika obuhvata naučne i tehničke metode koji se primenjuju prilikom istraživanja krivičnih dela, radi dokazivanja njihovog postojanja i pomoći prvenstveno pravosuđu, radi utvrđivanja počinilaca krivičnog dela. Kako je tehnologija učinila prostor irelevantnim, a Internet imperativno ušao u sve oblasti života, sajber kriminal je u prvenstvu nad svim klasičnim oblicima kriminala. Pravni jezik u kontekstu forenzike se odnosi na njegovu specifičnu terminologiju i morfološko-semantičku strukturu. Engleski je instrumentalno i komunikativno zagospodario svetskom tehnologijom, a to se reflektovalo na engleski jezik u forenzici. Taj stručni engleski, pripada posebnom registru krivičnog prava i forenzike, čiji su mnogobrojni primeri ilustrovani u radu, a ukazano je na morfološke, semantičke i stilske karakteristike registra.

Ključne riječi – forenzika, sajber kriminal, terminologija, engleski za posebne namene, forenzična semantika

Abstract – Forensics includes scientific and technical methods which are applied when investigating criminal offences, in order to prove that they happened and help primarily the judiciary, in order to determine the perpetrators of the crime. As technology has made space irrelevant, and the internet has entered all areas of life, cyber crime has an advantage over all traditional forms of crime. Legal language in the context of forensics refers to its special terminology and morpho-semantic structure. English has instrumentally and communicatively gained mastery over the world of technology, and this is reflected in English language in forensics. This professional English belongs to a special register of criminal law and forensics, whose numerous examples are illustrated in this paper, and the morphological, semantic and stylistic features of the registry are highlighted.

Keywords – forensics, cyber crime, terminology, English for specific purposes, forensic semantics

I. UVOD

Čovek trećeg milenijuma nalazi se u izobilju iskušenja, zahvaljujući informaciono-tehnološkom dobu. Tektonska pomeranja načina života, pomešana stvarna i virtuelna realnost, učinila su da uz pomoć čudesice mobilnog telefona, čovek sa sobom nosi celi svet i istovremeno biva njemu dostupan. Imajući u vidu činjenicu da je korpus po Bojović (2010)¹ prepun termina iz kriminalistike, kriminologije, forenzike i sociologije, opisać će se dodirne tačke tih nauka u refleksiji lingvistike.

¹ Lanier M. And Stuart H. (2004): Essential Criminology, USA, Westview Press u Bojović B. (2010) Leksika u kriminološkom registru, Obodsko slovo, Štampar Makarije, Pdg. Bgd. Casey E. (2004) Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science, Computers and the Internet, Elsevier Academic Press (second edition) Mandia K. And Prosis C. (2001): Incident Response: Investigating Computer Crime, Osborn, McGraw-Hill Garner B. A. (2009): Black's Law Dictionary, USA, Author-Editor

U širem smislu kriminalistika se definiše kao nauka o metodima iznalaženja, utvrđivanja i ispitivanja dokaza, kojima se koriste radi predupređenja krivičnih dela, a u cilju rasvetljavanja krivičnih dela, kao i u cilju ustanovljavanja i otkrivanja izvršilaca krivičnih dela. Tako sagledana, ona obuhvata: kriminalističku taktiku i kriminalističku tehniku. S obzirom na činjenicu da se u okviru kriminalistike izdvaja i kriminalistička metodika, kao taktika izviđanja pojedinih grupa krivičnih dela, kao proizvod svega, ona u širem smislu sadrži tri osnovna dela: kriminalističku tehniku, kriminalističku taktiku i kriminalističku metodiku.

Tehnika i taktika se odnose na izviđanje svih krivičnih dela istog a predstavljaju opšti deo kriminalistike. Metodika predstavlja posebni deo, jer se odnosi na pojedine tipove krivičnih dela. Kriminalistika je egzaktna i empirijska delatnost koja se bavi kriminalitetom ispoljenim kroz specijalizovane i pojedinačne forme. Predmet joj je krivični događaj i okolnosti koje samo nagoveštavaju mogućnost njegovog nastupanja. Savremene identifikacije kriminologije opisuju je kao primenjenu društvenu nauku Lanier i Henry (2004)² u kojoj kriminolozi rade da ustanove znanje o kriminalu i njegovoj kontroli, zasnovano na empirijskom istraživanju. Po svom predmetu izučavanja, ona je multidisciplinarna, jer se služi rezultatima velikog broja egzaktnih nauka, posjedujući na taj način mnogobrojne informacije o kriminalitetu. Ona izučava fenomen kriminala, kriminalca i žrtava kriminala.

Kao samostalne discipline, kriminologija, kriminalistika, forenzika i sociologija sarađuju, jer se koriste istaživanjima iz pojedinačno navedenih disciplina. Kriminalistika kao nauka o metodama pronalaženja, utvrđivanja i ispitivanja dokaza, koji se koriste radi prevencije i otkrivanja krivičnih dela i njihovih počinilaca

Forenzika „drži u rukama dokaze” i kompetentno ih nudi sudovima, istražnim organima i krivično-pravnom sistemu.

Na primer, svedočenje u mnogim krivičnim predmetima, obuhvata kritičko tumačenje u identifikaciji ljudi i znakova ujed, što zasluhuje tumačenje kvalifikovanog ortodonta. „Ekspertiza za navedeno je rezultat dodatne obuke i iskustva kako bi se dostigla kompetencija forenzičnog ortodonta. Da bi se formalno postao forenzični ortodont, stomatolog mora imati specijalnu obuku, posebno u oblasti forenzičnih nauka, oralne patologije, antropologije, osnovnih nauka i prava. Zatim, on/ona mora aktivno raditi u toj oblasti, po mogućnosti da je vezan sa agencijama za sprovođenje zakona ili ofisima za isledničko ili medicinsko ispitivanje. Pored toga, kao dokaz da sve to posjeduje i zvanično, treba da ima po Wecht et al

² Lanier M. And Stuart H. (2004): Essential Criminology, USA, Westview Press, p.15-55.

(2006)³ : 1) sertifikat Američkog odbora za forenzičnu ortodonciju, 2) članstvo u departmanu za ortodonciju Američke Akademije forenzičnih nauka i 3) članstvo u ortodontskoj sekciji Američke Akademije forenzične ortodoncije. Stomatolog koji ispunjava te zahteve i postane deo ovih aktivnih organizacija mnogo pomaže u kvalifikovanju dela, kao svedok ekspert u sudovima.”

Takođe, zanimljiv je sledeći ilustrativni primer koji je preuzet iz Wecht et al (2006)⁴. Autor je bio pozvan u bolnički urgentni blok da pregleda dvogodišnje dete sa očigledno mnogobrojnim znacima ujeda na telu. Majka je već otišla na posao, ostavivši dete brizi četrnaestogodišnje bebisiterke. Nakon pregleda, merenja, fotografije ujeda, doneta je odluka da je izvor ujeda mlada bebisiterka. Nju je ispitivala policija i priznala je radnju ugrizanja kao očigledno normalnu radnju uzajamnog delovanja u siterkinoj porodici. Da je tužba, umesto pukog savetovanja od strane izvršiteljke napravljena u ovom slučaju, međusobni odnos između one što je ujedala i tragova ujeda, brzo bi bila prikazana na sudu sa prihvatljivim pravnom preciznošću.

Jezik krivičnog prava, kriminologije, kriminalistike i forenzike se vezuje za zločin, prestupnikažrtvu, kriminalitet i reakciju pojedinca i društva na kriminalitet. Šire posmatrano, ovaj registar objedinjuje u istraživaču mnoštva dostignuća i znanja iz medicine, sudske medicine, psihologije, sociologije, socijalne psihologije, statistike, kriminalistike, forenzike, krivičnog prava, informatike i tehničkih nauka. Bojović (2010).⁵

II. ENGLISKI I FORENZIKA

Sagledan kao društveni fenomen, jezik ima instrumentalnu ulogu, jer se pomoću njega osnivaju pravne institucije. I u kognitivnom i društvenom aspektu, jezik obuhvata gotovo celokupno ljudsko iskustvo. Kao nauka o jeziku, lingvistika ima mnogo aspekata. Teorijska lingvistika obuhvata fonetiku, fonologiju, morfologiju, sintaksu, semantiku, analizu diskursa i pragmatiku. Sa teorijskom lingvistikom su blisko vezani interdisciplinarni pristupi, koji na neki način proveravaju teorijske hipoteze. Tu spadaju psiholingvistika, kompjuterska lingvistika i sociolingvistika. Postoje i primijenjene oblasti u kojima lingvistika informiše praksu o nelingvistici, kao što je obrazovna lingvistika i usvajanje čitanja i instrukcija za drugi jezik.

Forenzična lingvistika je primenjena lingvistika i ima veoma širok opseg. Levi je primetila da svaka grana lingvistike, nosi sa sobom mnoga pitanja vezana za jezik i pravo, kako je uvideo Wecht et al (2006).⁶ S jednog aspekta, forenzična lingvistika ispituje način na koji jezik funkcioniše u okviru pravnog konteksta. Ovakav pristup je proizveo studije

sudskog jezika, instrukcije porote, studije jezika sudija, oznake upozorenja i višejezičnost na sudu (Berk-Seligson, 1990; Levi & Walker, 1990; Dumas 1990, 2004; Solan, 1993; Gibbons, 1994, 2003; Cotterill, 2004).

S drugog aspekta, forenzična lingvistika proizvodi metode za određivanje odgovora na vrste pitanja koja traže istražni organi i advokati, pitanja koja se fokusiraju na prednosti istrage i identifikacije. Kao odgovor na ta pitanja, forenzična lingvistika je udružena sa lingvističkim profiliranjem, analizom diskursa, autorstvom.

Lingvističko profilisanje donosi zaključke na osnovu demografskih karakteristika (rod, starost, rasa, obrazovanje, geografska lokacija, religijska orijentacija, profesija, itd.) iz lingvističkih karakteristika u dokumentu. Teoretski, lingvističko profilisanje primenjuje sociolingvističko istraživanje o lingvističkom izvođenju demografskog podstanovništva. Na primer, Shuy (2005)⁷ opisuje kako je veliki projekt baze podataka u američkom engleskom, Rečnik američkog regionalnog engleskog upotrebljen u lingvističkom profilisanju. Različite grupe se mogu identifikovati putem lingvističkih karakteristika, jer jasno definisani podaci o jednoj grupi dijalekta mogu se uporediti sa onima iz druge grupe dijalekta. Onaj ko pokazuje takve dijalektalne karakteristike, može se prepoznati kao član te posebne grupe. Jasno definisanje podpopulacije je težak zadatak. Na primer, demografska karakteristika „rod” nije očigledno označena posebnim lingvističkim karakteristikama. Tačnije rečeno, neki naučnici su tvrdili da lingvističke karakteristike udružene sa rodnom u ranom istraživanju su zapravo povezane sa bespomoćnošću-stanje bitisanja i muškog i ženskog u izvesnim periodima života. Dalje, mogućnost da se prikriju dijalektalne karakteristike promenom akcenta ili usvajanjem vokabulara, očigledno sprečava primenljivost lingvističkog profilisanja do nekog stepena. Čak i sa tim ograničenjima, i dok su istraživači svesni tih ograničenja, lingvisti mogu i obezbeđuju istraživačke prednosti putem empirijske identifikacije dijalektalnih karakteristika.

Drugi pristup lingvističkom profilisanju razvio je Pennebaker et al. (2003)⁸. Kombinujući kompjutersku lingvistiku, sintaksičko označavanje i psihološko određivanje Pennebaker et al. (2003) su mogli da dovedu u međusoban odnos sintaksičke obrasce sa psihološkim karakteristikama. Pošto sintaksa predstavlja automatsko i nesvesno ponašanje, jer se naša komunikacija svodi više na značenje, nego na formu poruka, ovaj pristup lingvističkom profilisanju analizira lingvističke karakteristike koje je vrlo teško sakriti, a time one postaju izvor mnogih istražnih radnji.

Analiza diskursa u forenzičnom kontekstu izvodi zaključak o diskutovanim značenjima prikrivenim snimljenim razgovorima, priznanjima i ispitivanjima. Teoretski, forenzična diskursna analiza primenjuje teorijske principe i analitičke metode za određivanje ovoga kako dva učesnika u diskursu kažu ili ne kažu ono što misle. Struktura dijaloga,

³ Wecht C. H. Rago J. And Wecht B. (2006) *Forensic Science and Law, Investigative Applications in Criminal, Civil and Family Justice*, New York, Kluwer Law Book Publishers, p. 444-446

⁴ Ibid, p. 451

⁵ Bojović B. (2010) *Leksika u kriminološkom registru*, Obodsko slovo, Štampar Makarije, Pdg, Bgd. p. 51

⁶ Wecht C. H. Rago J. And Wecht B. (2006) *Forensic Science and Law, Investigative Applications in Criminal, Civil and Family Justice*, New York, Kluwer Law Book Publishers, p.508-509

⁷ Shuy R. (2005) *Creating Language Crimes: How Law Enforcement Uses and Misuses Language*, Oxford, OUP

⁸ Pennebaker et al (2003) *Lying Words: Predicting Deception From Linguistic Styles*, PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY BULLETIN (online)

redosled izlaganja, uvod u temu, prekidi, mogu označiti različite nivoe participacije učesnika u razgovoru. Međutim, imajući u vidu činjenicu da je metalingvistička sposobnost deo i skup sposobnosti svakog izvornog govornika, analiza konverzacije od strane lingviste ili jezičkog eksperta može povrediti sudiju ili porotu. Tiersma (1993)⁹ ističe da „su mnogi sudovi skeptični i da je lingvistička analiza neophodna da pomogne istraživaču slučaja (sudiji ili poroti) da razumeju konverzaciju. Tradicionalno, sudovi smatraju porotu sposobnom da razume svakodnevni engleski bez pomoći naučnika.” Sudije i advokati ne mogu uvideti razliku između dokazivanja strukture, iz koje se zaključci koji se odnose na tumačenje događaja mogu izvući, umesto samog tumačenja. Ali čak i sa tim mogućim ograničenjima sudskog i advokatskog nerazumevanja analize diskursa, lingvisti mogu i obezbeđuju istražnim organima u sprovođenju zakona, da stvore alternativne teorije o zločinu, putem pažljivog dokazivanja empirijski zasnovanih diskursnih strategija u forenzički značajnoj konverzaciji. Čak i sa ovim ograničenjem, dokazi zasnovani na diskursnoj analizi odobreni su u preko dvadeset suđenja, shodno Shuy (2005). O autorstvu rada zaključak izvodi autor dokumenta, od strane date grupe mogućih autora, iz lingvističkih obrazaca u tekstu. Danas postoje dva glavna pristupa o autorstvu: forenzična stilistika (McMenamin, 1993, 2002; Foster, 2000) i metod sintaksičke analize (Chaski, 1997, 2001, 2004, 2005; Kredens, 2000; cf Stamatatos et al. 2001). Autorstvo je jedina forenzična identifikaciona tehnika, koja je zapravo podlegla kontroli Dauberta i ostalih odgovarajućih pretresa.

Pitanje autorstva kao identifikacione tehnike se odnosi na interpunkciju, gramatičke greške, ortografiju, vokabular, strukturu potpisa, dužinu rečenice, vulgarnost, disanje i pauze, započinjanje rečenice, stilske devijacije, format.

III. FORENZIČNA TRANSKRIPCIIJA I DELIKTI TREĆEG MILENIJUMA

Dve osnovne vrste transkripcije jesu pisani dokumenti i audio-video zapisi. Tekstualna transkripcija je važna, jer je tekst skup podataka koji postaje raspoloživ dokaz. Ukoliko je transkripcija pogrešna, dokaz se menja. Ako se ne uspe transkribovati celi tekst, dokaz se ponovo nenamerno menja. Naglašava se tekst, jer se radi o dokazu. Transkripcija audio zapisa se nikada ne smatra potpuno tačnom. Bilo koja vrsta transkripcije ima svoje slabosti i nedostatke. Tako, pisani dokument može imati neobičnu ortografiju, koja rezultira dvosmislenim značenjem, nečitim rukopisom i ilustracijama koje se teško shvataju. Skenirani dokument je varljivog karaktera, jer može da izmeni original. Audio i video dokumenti u sebi sadrže ponavljanja, oklevanja, besmisao, teško razumljiv žargon i neartikulisano i tiho mrmljanje. Nelingvistički zvuci kao plač i smeh, mogu se takođe naći u audio-video tekstu, koji se lako ne transkribuje. Zbog toga, građanske demokrate tvrde da pretres u krivičnim stvarima treba biti snimljen, a snimci sačuvani i transkribovani.

Forenzična lingvistika primenjuje metode lingvističkog znanja i uvid u shvatanje prirode forenzičkog konteksta u

jeziku prava, kriminalistici i sudskim procesima. Primenjuje se u tri glavne oblasti, a to su jezik prava, jezik u pravnim procesima i lingvistički dokaz u pravnim procedurama.

Danas se pridev forenzičan upotrebljava da označi svaku javnu istragu i odnosi se na dokaz. Na primer, ako svedok tvrdi da je tog dana padao sneg, dolazi forenzički meteorolog da to istraži. S druge strane, ako postoji sumnja u autora, na primer, oproštajne poruke, iskazi, testament ili priznanje, dolazi forenzički lingvista da to utvrdi.

Razvoju forenzične lingvistike kao akademske discipline u mnogome su doprineli Međunarodno udruženje forenzičkih lingvista International Association of Forensic Linguists i časopis Forensic Linguistics: The International Journal of Speech, Language, and the Law u kojima su mnogobrojni ilustrovani primeri i forenzična istraživanja. Interdisciplinarna istraživanja i saradnja između forenzičnih lingvista, pravnih i kriminalističkih stručnjaka pomažu u utvrđivanju nevinosti ili krivice i doprinose ukupnom poboljšanju kriminalističkih saznanja i sudskoj presudi.

Primeri u kojima je data forenzična transkripcija, preuzeti su iz International Journal of Speech, Language, and the Law. (2014)¹⁰ a to su: forenzična analiza telefonskih poziva, autentičnost zabeleženog ili snimljenog razgovora u policijskom ofisu, analiza pisama, analiza iskaza, stilska obeležja usmenog i pisanog jezika (usmeni govor, administrativni jezik), forenzična analiza govornog i pisanog diskursa, plagijat.

Nivoi analize u forenzičnoj lingvistici su različiti počevši od fonološkog, morfološkog, sintaksičkog, semantičkog do većih nivoa analize tipa diskurs, tekst i hiper tekst.

IV. LINGVISTIČKA ANALIZA ENGLESKOG PRAVNOG (KRIMINOLOŠKOG) REGISTRA

Istraživanje profesionalnog varijeteta kriminološkog registra omogućio je aktuelan i ilustrativan korpus engleskog jezika. Pravni, a u okviru njega kriminološki registar ima socio-lingvističku pojavnost. Stručni i opšti jezik su kroz novi informacioni sistem, prostor i vreme postali dostupni svima. To ga i čini aktuelnim, popularnim i leksički bogatim izvorom lingvističke radoznalosti. Sajber kriminal ima veliki uticaj na informacione tehnologije. Procenjuje se po Bojović (2010)¹¹ da on raste brzinom od 15% godišnje. Sajber kriminal je zanimljiv za lingvistička istraživanja i refleksiju prava u lingvistici iz više razloga: 1) on razvija sebi svojstven podregistar kriminološke struke; 2) reflektuje sve specifičnosti kako pravno-kriminološkog, tako i kompjuterskog registra kombinujući istovremeno osobine jednog stručnog jezika sa osobinama drugog; 3) aktuelan je za izučavanje jer je relativno slabo istražen.

Sa morfološkog aspekta analizirani su morfološki procesi i uočeno je da nove reči i termini predstavljaju kombinaciju postojećih morfološko-semantičkih elemenata jezika. Istakao se process afiksacije i analiza njegovih produkata, odnosno

¹⁰ International Journal of Speech, Language, and the Law. (2014), Vol 21, No.1

¹¹ Bojović B (2010) Leksika u kriminološkom registru, Obodsko slovo, Štampar Makarije, Pdg, Bgd. p.228

⁹ Tiersma P. (1993) The judge as linguist, USA, Loyola of Los Angeles Law Review

afiksi koji su najproduktivniji u procesima tvorbe stručne terminologije. Ilustrovana je lista najproduktivnijih afiksa, jer je glagolska tvorba izvršena morfološkim procesom afiksacije, odnosno prefiksacijom i sufixacijom. Derivativni prefiksi su: {de-}, {re-}, {dis-}, {en-}, {be-}, {circum-}.

Prefiks {de-} se kombinuje sa glagolima i čini da novi glagoli znače suprotno od onoga što je dato u osnovi ili uklanjanje nečega. Primeri su: decompose-razdvojiti na delove; deice-ukloniti led; debug-ukloniti prislusni uređaj, ispraviti kompjutersku grešku; defraud-proneveriti, prevariti, lišiti; deteriorate-popustiti, pogoršati se; devolve-preneti nešto na nekog, ostaviti nekom u nasleđstvo; decline-odbijati, pogoršati.

Prefiks {re-} je produktivan u građenju glagola, sa značenjem ponovljene radnje ili promene. Izdvojeni primeri su: reintegrate-reintegrisati, reproduce-ponovo proizvesti, recall-opozvati, poništiti;

Prefiks {dis-} daje negativno značenje glagolu. Tipa: distrust-ne verovati; disfigure-unakaziti;

dissuade-odvratiti od nečega; disinherit-lišiti nasleđstva.

Prefiks {en-} znači napraviti nešto, a nekada se javlja u ulozi pojačivača značenja osnove. Primeri su: enact-doneti zakon; enforce-sprovesti silu; encircle-opkoliti.

Prefiks {be-} pojačava osnovu i može značiti kauzativnost. Tipa: betray-izdati; belittle-omalovažavati; beset-napadati.

Prefiks {circum-} je redi prefix, a etimološki je nastao iz latinskog, a primeri su: circumscribe-opisati, circumvent-eksivirati.

Uočeni su i konverzija i kompozicija kao produktivni procesi u engleskom jeziku, a to se posebno odnosi na sajber kriminal. Tipa a) konverzija glagola u imenicu, b) konverzija prideva u glagol i c) konverzija prideva u imenicu.

Primer konverzije glagola u imenicu je abuse>abuse, zatim konverzija prideva u glagol correct>correct, konverzija prideva u imenicu criminal>criminal.

I proces akronimizacije je karakteristika pravnog registra. Izdvojeni su neki primeri tipa CAD (Computer-Aided Dispatch) – Kompjuterska obrada u odašiljanju podataka, sastoji se u pružanju pomoći dispečeru da klasifikuje, odašilje i verifikuje žalbe ljudi; DUI (Driving under influence) – Vožnja u alkoholisanom ili drogiranom stanju.

Navešće se i akronimi iz protokola koji se koriste u komunikaciji između kompjutera u lokalnoj mreži ili na Internetu, tipa HTTP (Hyper Text Transfer Protocol)- obezbeđuje prenos hiperteksta; SMTP (Simple Mail Transfer Protocol) obezbeđuje osnovne mehanizme prenosa elektronske pošte.

Kolokacije, idiomi i sleng su takođe obeležje ovog registra.¹²

Rezultati rada su prikazali listu najfrekventnijih i najproduktivnijih afiksa, morfološke procese nastanka reči,

odlike specifičnog registra za posebne namene i primere forenzičnih istraživanja.

Pravni jezik koji je u službi društvenih potreba, karakteriše konkretnost i jasnost. Sa druge strane jezik traži smisao, kako denotativnog, tako i konotativnog tipa. Fokus specijalnog jezika je na konkretnom, praktičnom, efikasnom i tačnom saopštavanju poruka. Leksike opšteg i stručnog jezika se prepliću i međusobno bogate svoje jezičke fondove. Reultat toga jeste uzajamno prodiranje stručne terminologije u opšti jezik i obrnuto, što vodi stalnim promenama i jezičkom mešanju.

V. ZAKLJUČAK

Najveći deo svetske literature iz ovog registra objavljen je na engleskom. Tako da je engleski u njemu dobio ulogu jezika lingua franca, a koristi ga i Interpol i prekršitelji zakona. Medij komunikacije može biti govorni ili pisani jezik.

Leksički nivo jezika je najprikladniji za analizu tvorbeno semantičkih procesa, a istovremeno je i pokazatelj istorijskih, tehnoloških i kulturoloških promena. Morfološke i leksičko-semantičke karakteristike jezika su naglašene putem ilustrativnih primera.

Značajne promene koje je napravila globalizacija, kao i globalna mrežna povezanost, uputili su na pravac kretanja i transformaciju kriminala i kriminaliteta u trećem milenijumu. Sajber kriminal ima veliki uticaj na informacione tehnologije. Putem medija, štampe i elektronskih sredstava komunikacije, on je pronašao put ka opštem jeziku i postao dostupan običnom čoveku.

Jezik i pojavi oblici kriminala su u procesu stalnih transformacija i traženja novih naziva za nove oblike kriminala. Novo doba je neumitno uvelo stalnu saradnju lingvista i pravnika, kako bi se pronašao najprikladniji termin za nove pojavne oblike kriminala. Poznavanje pravne materije samog autora je u velikoj meri doprinelo kvalitetu ovog rada.

LITERATURA

- [1] Lanier M. And Stuart H. (2004): Essential Criminology, USA, Westview Press
- [2] Casey E. (2004) Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science, Computers and the Internet, Elsevier Academic Press (second edition)
- [3] Mandia K. And Proise C. (2001): Incident Response: Investigating Computer Crime, Osborn, McGraw-Hill
- [4] Garner B. A. (2009): Black's Law Dictionary, USA, Author-Editor
- [5] Wecht C. H. Rago J. And Wecht B. (2006) Forensic Science and Law, Investigative Applications in Criminal, Civil and Family Justice, New York, Kluwer Law Book Publishers
- [6] Bojović B. (2010) Leksika u kriminološkom registru, Obodsko slovo, Štampar Makarije, Podgorica, Beograd
- [7] Shuy R. (2005) Creating Language Crimes: How Law Enforcement Uses and Misuses Language, Oxford, OUP
- [8] Pennebaker et al (2003) Lying Words: Predicting Deception From Linguistic Styles, PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY BULLETIN (online)
- [9] Tiersma P. (1993) The judge as linguist, USA, Loyola of Los Angeles Law Review
- [10] International Journal of Speech, Language, and the Law. (2014), Vol 21, No.1

¹² Više o ovome B.Bojović (2010:150)

Krađa i prekrađa motiva u umetnosti

Stealing and re-stealing artistic motifs

Novica Petrović, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu

Sažetak— Plagijat, odnosno, nedolično prisvajanje elemenata tuđih umetničkih tvorevina da bi se prikazali kao sopstveno originalno stvaralaštvo, neki smatraju naprosto krađom. Strogo uzev, međutim, plagijat nije krivično delo sam po sebi, ali može dovesti do sudskog postupka ako rezultira povredom intelektualne svojine, odnosno, autorskih prava. Zbog prirode umetničkog stvaralaštva, plagijat često nije lako dokazati, imajući u vidu legitimnost umetničkih postupaka kao što su citatnost, intertekstualnost, pastiš ili kreativno preoblikovanje umetničkih i neumetničkih izvora. U ovom radu pozabavićemo se nekim poznatim i kontroveznim slučajevima – katkada navodnih – plagijata u domenu književnosti i muzike, od kojih su neki završili pred sudom, iz perspektive koja katkada poprima aspekte forenzičkog veštačenja.

Ključne riječi – plagijat, krađa, intelektualna svojina, pravni aspekti, forenzički pristup

Abstract – Plagiarism, that is, wrongful appropriation of elements of artistic creations of others in order to present them as one's own, is considered by some to be simply a case of theft. Strictly speaking, however, plagiarism is not a criminal offence in itself, but may result in court proceedings if it leads to a violation of intellectual property, that is, copyright. Due to the nature of artistic creation, it is often difficult to prove plagiarism, in view of the legitimacy of artistic methods such as citation, intertextuality, pastiche or creative reshaping of artistic and non-artistic sources. In this paper, we shall deal with some well-known and controversial cases of – sometimes alleged – plagiarism in the sphere of literature and music, some of which ended up before a court of law, from a perspective that occasionally takes on aspects of forensic expertise.

Keywords – plagiarism, theft, intellectual property, legal aspects, forensic approach

I. UVOD

Kada neki umetnik upotrebi elemente stvaralaštva drugog stvaraoca i tako nastalo delo predstavi javnosti kao svoje ostvarenje, reklo bi se – laički – da to nije ništa drugo nego krađa. A krađa je, znamo, postupak koji podleže zakonskim sankcijama. U umetnosti, međutim, stvari ne stoje tako jednostavno. Istina, dešavalo se da pojedini slučajevi navodnog plagiranja tuđeg stvaralaštva završe pred sudom. No, niti je plagijat u umetnosti lako dokazati kao takav, niti on, strogo pravno gledano, predstavlja krivično delo. Stvar obično dospeva pred sud kada plagijat rezultira povredom autorskog prava, a to se dešava kada neki umetnik preuzme

„znatan deo“ nečijeg tuđeg dela. Istina, pojam „znatan deo“ može biti rastegljiv, kako ističe Dejvid MekLaflin, i opšte pravilo po kome se treba ravnati u takvim situacijama jeste da ako „pozajmljeni“ deo tuđeg umetničkog dela predstavlja značajan, prepoznatljiv, inovativan ili upečatljiv deo originalne umetničke tvorevine, tada će obično biti smatran „znatnim delom“ umetničkog dela koje se predstavlja kao novo (McLaughlin 2014).

U ovom radu razmotrićemo nekoliko slučajeva koji su zbog činjenice da su za plagijat optuženi veoma poznati autori privukli veliku pažnju javnosti i izazvali ne male kontroverze, a neki od njih posebno su interesantni budući da su svoj epilog doživeli na sudu.

II. O NEKIM PRIMERIMA PLAGIJATA U KNJIŽEVNOSTI

Verovatno najpoznatiji slučaj navodnog plagijata na prostorima bivše Jugoslavije bila je afera stvorena povodom zbirke pripovedaka Danila Kiša Grobnica za Borisa Davidoviča (1976). Pošto je isprva dobila uglavnom veoma pohvalne kritike, tokom jula 1976. počele su se, po rečima Bora Krivokapića, priređivača zbirke tekstova o ovoj – ne samo – književnoj aferi, „po čaršiji pronositi glasovi da je Kišova knjiga neoriginalna, prepisana, plagijat itd.“ (Krivokapić 1980: 14). Posle glasila, usledile su i konkretne optužbe na Kišov račun: u tekstu naslovljenom „Ogrlica od tuđih bisera“, objavljenom u rubrici „Polemički poligon“ zagrebačkog časopisa Oko, novinar Dragoljub Golubović optužio je Kiša da je u svojoj knjizi koristio delove teksta knjige Staljinizam sovjetskog akademika Roja Medvedeva i knjige francuskog autora Luja Reoa (Louis Réau) o ruskoj umetnosti – ne navodeći izvornike (Krivokapić 1980: 43-45). Usledio je žestok odgovor Danila Kiša, kojim je otvorena polemika bez presedana na ovim prostorima, koja se proširila na veliki broj dnevnih listova i časopisa širom Jugoslavije, a broj učesnika i sukobljenih strana u raspri rastao je iz nedelje u nedelju.

Katkada je bilo zaista teško pratiti vrludavi tok ove polemike u kojoj su lični afiniteti ili animoziteti često odnosili prevagu nad principijelnim razlozima teorijske prirode. No, kada se radi o onom najvažnijem, glavnu dilemu ove afere – da li je bilo plagijata ili ne – uverljivo je razrešio ugledni teoretičar i kritičar Nikola Milošević u tekstu „Šta jeste, a šta nije plagijat“. Nesporo je da je Kiš pišući Grobnicu koristio tekstove Medvedeva i Reoa kao izvore podataka za događaje o kojima govore njegove priče. Međutim, ukazuje Milošević, pogrešno je tvrditi, kao što čini Golubović, da je Kiš fabulu za svoju priču „Grobница za Borisa Davidoviča“ preuzeo od Roja

Medvedeva. Studija Roja Medvedeva nije umetničko delo već naučna rasprava o jednom fenomenu novije istorije, te kao takva ne može imati fabulu. Fabula je, naime, književno-istorijski pojam, a ne dokumentarno-istorijska kategorija (Krivokapić 1980: 111).

Ista stvar načelno važi i kada Kiš preuzima od istoričara umetnosti Luja Reoa opis jedne crkve. Reči jednog istoričara umetnosti ne mogu imati onu funkciju specifično umetničke prirode koji dobijaju u okviru nekog književnog dela. Kako ističe Milošević, „U novijoj teoriji književnosti i umetnosti, široko je prihvaćeno načelo da neki podatak ili neki iskaz, prenesen iz dokumentarne, neumetničke ravni u izvesnu umetničku celinu, gubi svoju prvobitnu funkciju – od životne činjenice postaje umetnička činjenica“ (Krivokapić 1980: 110). I premda je u okviru ove afere, istini za volju, bilo posla i za sud, tu se radilo o tužbama zbog klevete i narušavanja ugleda, ne zbog plagijata. Sudovi u Beogradu i Zagrebu odbacili su obe tužbe podnete povodom polemike oko Kišove zbirke (Krivokapić 1980: 502-504).

Kiš nije ni prvi ni poslednji autor koji je – savim legitimno sa stanovišta književne teorije – posegnuo za dokumentarnim izvorima oblikujući neko delo umetničke proze. Kako ukazuje sam Kiš u svojoj polemičkoj knjizi Čas anatomije, niko drugi do Ivo Andrić koristio je više istorijskih izvora, što objavljenih što neobjavljenih, pišući svoju Travičku hroniku, pa nikome ne pada na pamet da ga optužuje za plagijat (Kiš 1978: 158-162).

Da ono što je snašlo Danila Kiša nipošto nije usamljen primer svedoči i slučaj savremenog britanskog pisca Ijana Mekjuena (Ian McEwan), koga je povodom njegovog romana Iskupljenje (Atonement, 2001), pet godina posle njegovog objavljivanja spisateljica Lusila Endrus (Lucilla Andrews) optužila da je „u nedovoljnoj meri“ priznao da se tokom pisanja dotičnog romana, između ostalih izvora, koristio i njenom autobiografijom Nije vreme za romansu (No Time for Romance, 1977). U svome odgovoru, Mekjuan je razložno ukazao na činjenicu da je u propratnoj belešci uz roman autobiografiju Endrusove uredno naveo kao jedan od dokumentarnih izvora svoje knjige (a po slovu savremene književne teorije nije bio u obavezi da to učini), te da o plagijatu ne može biti govora. Više istaknutih savremenih autora javno je ustalo u njegovu odbranu, među njima Džon Apdajk (John Updike), Martin Ejmis (Martin Amis), Margaret Etvud (Margaret Atwood), pa čak i Tomas Pinčon (Thomas Pynchon), poslovično nevoljan da se javno izjašnjava o bilo čemu (Anon. [1]).

Sve su ovo primeri legitimnog korišćenja dokumentarne građe u umetničke svrhe. No, šta biva ako se preuzme deo teksta nekog drugog autora koji je umetnička proza? Načelno, i u tom slučaju autorima umetničke proze stoji na raspolaganju niz legitimnih umetničkih postupaka i stvaralačkih strategija kao što su citatnost – navođenje manjih ili većih celina iz drugih dela umetničke proze (Anon. [3]), intertekstualnost – uobličavanje smisla teksta posredstvom nekog drugog teksta (Anon. [4]), pastiš – delo eklektičnog karaktera koje sadrži stilske elemente dela jednog ili više drugih autora (Anon. [6]), ili kreativno preoblikovanje umetničkih izvora.

Kada Oldos Haksli (Aldous Huxley) u usta protagonista svoga romana Vrlji novi svet (Brave New World, 1932) stavlja niz citata iz Šekspirovih (William Shakespeare) dela, on ne plagira Šekspira već, računajući na čitačovo poznavanje opusa barda iz Stratforda na Ejvonu, intertekstualnim referencama implicitno formuliše suptilnu kritiku „vrlog novog sveta“ budućnosti iz perspektive univerzalnih ljudskih vrednosti. Kada Dejvid Lodž (David Lodge) u svome romanu Britanski muzej se ruši (The British Museum Is Falling Down, 1965) imitira literarne motive i stilove pisanja više različitih izvora, između ostalih Virdžinije Vulf (Virginia Woolf), Franca Kafke (Franz Kafka), i Džejmsa Džojlsa (James Joyce), rezultat njegovog postupka nije plagijat već izuzetno duhovita parodija koja svojom intertekstualnošću godi ukusima rafiniranijih čitalaca koji su u stanju da takva metaliterarna poigravanja tekstem percipiraju. Makar i ovi kratki primeri dovoljno svedoče o tome da je tu na delu svojevrsna igra između autora i čitaoca u kojoj se pojam plagijata relativizuje do te mere da je postojanje plagijata kao takvog veoma teško dokazati u praksi.

No, ovo je istovremeno i veoma sklizak teren, o čemu verovatno najrečitije svedoči slučaj savremenog mađarskog pisca Petera Esterhazija (Péter Esterházy), čiji roman Nebeski sklad (Harmonia Caelestis, 2000) sadrži doslovne ili preoblikovane citate iz dela ni manje ni više nego 1,034 (!) autora, među kojima je i – Danilo Kiš. Kada naš ugledni hungarolog Sava Babić navodi Esterhazijevo sopstveno objašnjenje njegovog stvaralačkog postupka – „Uzeo sam rečenicu, dakle moja je. Kao što se na klasičan način zbililo sa novelom našeg zajedničkog prijatelja Danila Kiša 'Slavno je za otadžbinu mreti'. On i dalje prima honorare, ali to je moja pripovetka“ – na videlo izlazi pre svega moralna problematičnost ovakvog postupka. Na Babićevo direktno pitanje „Kradete?“, Esterhazi odgovara, „Nije to krađa. Po meni, to je uzimanje u posed sopstvenog pravnog vlasništva“, da bi odmah potom cinično dodao, „Što je Danilo to napisao – bagatelna teza, Nebo neka ga blagoslovi“ (Vasović 2013: 425).

Na ovom mestu treba kategorički reći: Esterhazijevo „poetičko“ obrazloženje preispoljna je budalaština, a njegov „literarni metod“ nečuvena drskost, odnosno, po rečima Nebojša Vasovića, „bezobzirna akumulacija tekstualnog kapitala“ (Vasović 2013: 430). Jer, ako Esterhazi može da iz dela drugih autora preuzima sve što mu se prohte, čemu onda napomena u prevodu njegovog romana na engleski jezik, objavljenog 2005. godine, da „Peter Esterhazi smatra svojim moralnim pravom da bude priznat za autora ovog dela“ (Vasović 2013: 422), ili pak klasično upozorenje izdavača da „nijedan deo ove – odnosno, Esterhazijeve – knjige ne sme biti preuzet [...] bez prethodnog pismenog odobrenja od strane izdavača“ (Vasović 2013: 421)? Sva je prilika, kako umesno primećuje Nebojša Vasović, da se Esterhazi prisetio moralnih prava tek kada se njegov inostrani izdavač zabrinuo da će možda morati da plaća odštetu brojnim autorima čije je tekstove Esterhazi preuzimao, ne zaboravljajući pri tome da zapreti svima koji se nose mišlju da preuzmu neki deo Esterhazijevog teksta da to ne smeju činiti ako ne dobiju pismenu dozvolu ili ne plate novčanu odštetu za to. Ako se postupku izdavača nije čuditi, jer za njega je književnost pre

svega biznis, postupak Esterhazija krajnje je licemeran ako se ima u vidu njegova tvrdnja da ima pravo da preuzima sve što je ikada napisano (Vasović 2013: 422).

Prirodno je zapitati se kako to da Esterhazi uživa reputaciju velikana postmoderne književnosti svetskog ranga napred navedenim nepočinstvima uprkos. Verovatno ima dosta istine u tvrdnji Nebojše Vasovića da većina kritičara čute o ovome kao zaliveni zastrašeni Esterhazijevom svetskom slavom (Vasović 2013: 423). No, ima znakova da se ponešto i menja u recepciji Esterhazijevog dela, barem u njegovoj domovini. Mađarska kritičarka Žuža Bruria Forgač (Zsuzsa Bruria Forgács) ustvrdila je u jednom tekstu iz 2007. godine da je „Esterhazi u savremenoj mađarskoj književnosti institucionalizovao formu postmodernističkog citata koji nema nikakvog respekta ni prema delu, ni prema stvaralaštvu, ni prema autorstvu, ni prema emocijama drugih“ (Vasović 2013: 424). I ovo je relativno blago rečeno kada se ima u vidu bezočnost Esterhazijevih književnih pozajmica, ali barem odudara od gotovo unisonih hvalospeva Esterhazijevoj navodnoj književnoj veličini.

III. O NEKIM PRIMERIMA PLAGIJATA U DOMENU POPULARNE MUZIKE

Iz prethodnog odeljka rada videli smo da u domenu književnosti brojne prepreke stoje pred onima koji su namerni da dokažu i samo postojanje plagijata, a kamoli da pokrenu parnicu zbog povrede autorskih prava, zbog čega su sudski procesi zbog kršenja autorskih prava relativno retki kada se radi o književnom stvaralaštvu. Međutim, kao što ćemo se uveriti u to iz primera koji slede, u svetu popularne muzike mnogo se lakše „presavija tabak“ u vezi sa povredom autorskih prava. Rekli bismo da je to u osnovi tako iz dva glavna razloga. Kao prvo, sklop neke muzičke kompozicije i muzičke fraze sadržane u njemu ne poseduju semantičku višeznačnost koja karakteriše čak i naizgled jednostavne jezičke iskaze. Sled nota je naprosto sled nota određene visine i trajanja, i ništa više od toga, tako da je srazmerno mnogo lakše dokazati sličnosti ili poklapanja melodijske linije u okviru dve različite muzičke kompozicije. Kao drugo, ništa manje važno, na tržištu popularne muzike u opticaju je mnogo više novca nego na književnom tržištu, tako da je sasvim razumljiva spremnost muzičkih poslenika da posegnu za sudskim postupkom ne bi li došli do barem dela tantijema za koje smatraju da im pripadaju na osnovu povrede autorskih prava.

Paradigmatičan primer ovoga je slučaj kompozicije „Dragi moj Bože (My Sweet Lord)“ Džordža Harisona (George Harrison), nekadašnjeg člana grupe Bitlsi (The Beatles). Kompozicija je objavljena krajem 1970. godine, u vreme kada je Harison bio najinteresantniji član liverpulske četvorke zahvaljujući kreativnom uzletu iskazanom trostrukim samostalnim albumom naslovljenim Sve mora proći (All Things Must Pass), sa koga je pomenuta kompozicija objavljena kao singl koji je prodat u višemilionskom tiražu širom sveta. No, znalcima popularne muzike nije moglo promaći da melodija Harisonove kompozicije veoma podseća na hit iz 1963. godine pod nazivom „On je tako divan (He's So Fine)“ ženske crnačke vokalne grupe Šifons (The Chiffons).

Februara 1971. godine, kompanija Brajt tjunz (Bright Tunes), vlasnik autorskih prava na kompoziciju „He's So Fine“, tužila je Harisona i njegove engleske i američke kompanije, tražeći odštetu za povredu autorskih prava. Na osnovu svedočenja muzičkih eksperata, sudija je zaključio da su pomenute dve kompozicije „praktično identične“, ali je prihvatio iskaz Harisona, koji je priznao da mu je hit grupe Šifons bio poznat od ranije, ali da nije svesno plagirao tu kompoziciju. Okarakterisavši ovaj slučaj kao „podsvesni plagijat“, sudija je doneo odluku da suđenje treba ponoviti radi rešavanja odštetnog zahteva (Self 1993).

Sračunavši da je Harison od kompozicije „My Sweet Lord“ imao bruto zaradu od preko dva miliona dolara, i zaključivši da je uspehu pesme presudno doprinela njena upečatljiva melodija, sudija nadležnog okružnog suda presudio je da Harison kompaniji Brajt tjunz treba da isplati čak tri četvrtine zarade ostvarene na teritoriji Severne Amerike, iznos od preko milion i po dolara. Bilo je komentatora koji su ovu presudu smatrali prestrogom po Harisona, budući da se njome zanemaruju neki elementi pesme koji su isključivo Harisonovo delo – pre svega atraktivna fraza na solo gitari i univerzalna duhovna poruka. Ne čudi što je presuda predstavljala udarac za Harisona i što je, po sopstvenom priznanju, neko vreme posle toga bio „odveć paranoičan“ da bi komponovao išta novo (Anon. [5]).

Stvar se pravno iskomplikovala kada se Harisonov tada već bivši menadžer Alen Klajn (Allen Klein), poznat u svetu šoubiznisa po svojim izrazito neetičkim poslovnim manirima, umešao u parnicu kupivši od kompanije Brajt tjunz autorska prava na kompoziciju „He's So Fine“ za svoju firmu ABKCO, a sa njom i sva potraživanja u parnici protiv Harisona. Sud je zauzeo stanovište da je, otkrivajući insajderske informacije o Harisonovoj zaradi od pesme „My Sweet Lord“ tokom pregovora sa Brajt tjunz, Klajn prekršio fiducijarnu obavezu prema svome bivšem klijentu, te je dosudio da Harison Klajnu isplati iznos koji pokriva njegov trošak prilikom kupovine autorskih prava (nešto manje od 600.000 dolara), s tim da Klajn po prijemu uplate (sa pripadajućim kamatama) prebaci sva prava na kompoziciju „He's So Fine“ na Harisona, kako ne bi profitirao od svoga neetičkog poslovnog poteza (Self 1993). Apelacioni sud potvrdio je većinu odluka okružnog suda u ovoj parnici, koja se zbog pravnog natezanja oko nekih detalja vezanih za finansijsko poravnanje oteгла sve do marta 1998. godine, postavši na taj način jedna od najdužih parnica ikada vođenih u SAD (Anon. [5]).

Ovaj slučaj uspostavio je važan presedan, čija je posledica bila da se u kasnijim slučajevima tužbe zbog plagijata koji rezultira povredom autorskih prava često išlo na rešenje koje najmanje šteti kredibilitetu tužene strane ukoliko je tužba iole osnovana: na brzinu je menjano ili dodavano ime kompozitora plagirane pesme, a sudski postupak je u pravilu svođen na minimum.

Dobar primer za ovo poslednje je slučaj pesme „Opора simfonija (Bitter Sweet Symphony)“, koja je bila veliki hit za britansku grupu Verv (The Verve) 1997. godine. Međutim, budući da je grupa na ovom snimku „semplovala“, odnosno preuzela odlomak iz kompozicije nekog drugog autora i iskoristila ga u svojoj, izložila se riziku tužbe zbog povrede

autorskih prava. To se i dogodilo, budući da semplovana muzička fraza potiče iz kompozicije Rolingstouns (The Rolling Stones) „Poslednji put (The Last Time)“, prvom velikom hitu Stouns koji su komponovali članovi grupe Mik Džeger (Mick Jagger) i Kit Ričards (Keith Richards). Istini za volju, Verv nisu semplovali originalnu verziju Stouns, poznatu po upečatljivom gitarskom rifu, već instrumentalnu orkestarsku verziju, u radikalno drugačijem aranžmanu Dejvida Vitekera (David Whittaker), izdatu u izvođenju Orkestra Endrua Oldama (The Andrew Oldham Orchestra), sadržanu na albumu sastavljenom od instrumentalnih obrada pesama Stouns pod nazivom Pesmarica Rolingstouns (The Rolling Stones Songbook) (Anon. [2]).

Pre nego što je pristupila radu na pesmi, grupa je izdejstvovala odobrenje kompanije Dek (Decca) da iskoristi muzičku frazu od ukupno pet nota iz orkestarske verzije „The Last Time“ u svojoj kompoziciji. No, kada je kompozicija „Bitter Sweet Symphony“ postala svetski hit, u igru se umešao jedan poznati lik – biznismen Alen Klajn, koji je u svom karakterističnom maniru uspeo da pribavi vlasništvo nad autorskim pravima za kompoziciju Stouns iz šezdesetih godina prošlog veka dok je bio menadžer grupe. Klajn je, tvrdeći da su Verv preuzeli mnogo veći deo kompozicije Stouns nego što im je ugovorom dozvoljeno (što je grupa odlučno negirala), podneo tužbu sudu. Imajući u vidu presedan iz slučaja Džordža Harisona, grupa je zaključila da se ne isplati preganjati se po sudovima u parnici sa neizvesnim ishodom i nagodila se sa Klajnom vansudskim poravnanjem: kao kompozitori su potpisani Džeger, Ričards i Eškroft (Ashcroft), a Klajn je dobio pravo da ubira 100% zarade od prodaje kompozicije „Bitter Sweet Symphony“ (Anon. [2]).

Ova situacija deluje veoma ironično kada se zna da su Stounsi komponujući „The Last Time“ „pozajmili“ jedan deo melodije iz kompozicije „Ovo je možda poslednji put (This May Be the Last Time)“ crnačke grupe Stejpls singers (The Staples Singers), za šta nisu snosili nikakve pravne niti finansijske posledice. Grupu Verv je, pošto im je odobreno da sempluju odlomak iz orkestarske verzije „The Last Time“, prvo tužio Alen Klajn, zbog čega su se odrekli svih prihoda od svoje ubedljivo najpopularnije pesme i dve trećine autorstva nad kompozicijom „Bitter Sweet Symphony“, iako je pozajmljeni deo nesumnjivo malog obima (svega pet nota) i gotovo je zatrpan nasnimljenim materijalom čije autorstvo nesumnjivo pripada Ričardu (Richard) Eškroftu, frontmenu grupe, i aranžeru Vilu Melounu (Will Malone). Posle izvesnog vremena tužio ih je i Endru Oldam, takođe bivši menadžer Stouns, koji polaže pravo na orkestarske verzije kompozicija Stouns, tražeći odštetu od oko milion funti (Anon. [7]). Premda je londonski zastupnik grupe ukazao na činjenicu da je taj spor zapravo između Oldama i Klajna, jer se u džepove ovog potonjeg slivaju svi prihodi od autorskih prava, članovima grupe ostao je gorki ukus saznanja da su na svojoj koži iskusili staru istinu o tome kako je u ratu i biznisu sve dozvoljeno. Zato valja imati razumevanja za gorko-ironični istup Ričarda Eškrofta kada je jednom prilikom izjavio kako je

„Bitter Sweet Symphony“ „najbolja kompozicija Džegera i Ričardsa u poslednjih dvadeset godina“ (Anon. [2]). Jer – čovek je potpuno u pravu.

IV. ZAKLJUČAK

Iz ovog nužno svedenog prikaza situacije u vezi sa plagijatima u umetnosti i mogućnošću njihovog eventualnog sudskog gonjenja, vidljivo je da je, zbog prirode umetničkog medija o kome je reč, srazmerno mnogo teže dokazati postojanje plagijata u domenu književnosti nego u domenu muzičke umetnosti, a samim tim su i manje šanse za pokretanje parnice sa izgleđima na uspeh kada je reč o književnom delu nego kada se radi o muzičkoj kompoziciji. Dosadašnja praksa pokazuje da sudovi u pravilu uvažavaju zahteve za odštetu zbog povrede autorskih prava ako je zadovoljen kriterijum na koji se poziva Dejvid MekLaflin – da je „znatan deo“ neke umetničke tvorevine pozajmljen iz neke druge umetničke tvorevine, ali da se može desiti da se sudski postupci zbog proceduralnih začkoljica otegnu i traju doslovno decenijama (čitavih dvadeset i sedam godina u slučaju Džordža Harisona), ili da sudska procena „znatnosti“ pozajmice ne deluje sasvim uverljivo, kao u slučaju kompozicije „Bitter Sweet Symphony“.

LITERATURA

- [1] Anon. [1]: „Atonement (novel)“, http://en.wikipedia.org/wiki/Atonement_%28novel%29, pristupano 15.11.2014.
- [2] Anon. [2]: „Bitter Sweet Symphony“, http://en.wikipedia.org/wiki/Bitter_Sweet_Symphony, pristupano 15.11.2014.
- [3] Anon. [3]: „Citation analysis“, http://en.wikipedia.org/wiki/Citation_analysis, pristupano 15.11.2014.
- [4] Anon. [4]: „Intertextuality“, <http://en.wikipedia.org/wiki/Intertextuality>, pristupano 15.11.2014.
- [5] Anon. [5]: „My Sweet Lord“, http://en.wikipedia.org/wiki/My_Sweet_Lord, pristupano 15.11.2014.
- [6] Anon. [6]: „Pastiche“, <http://en.wikipedia.org/wiki/Pastiche>, pristupano 15.11.2014.
- [7] Anon. [7]: „The Verve Sued Again Over 'Bitter Sweet Symphony'“, <http://www.mtv.com/news/511079/the-verve-sued-again-over-bitter-sweet-symphony/>, pristupano 15.11.2014.
- [8] Golubović 1980: Dragoljub Golubović, „Ogrlica od tuđih bisera“ (1976), u: Boro Krivokapić (prir.), Treba li spaliti Kiša?, Globus, Zagreb.
- [9] Kiš 1978: Danilo Kiš, Čas anatomije, Nolit, Beograd.
- [10] Krivokapić 1980: Boro Krivokapić (prir.), Treba li spaliti Kiša?, Globus, Zagreb.
- [11] McLaughlin 2014: David Mc Laughlin, „How much copying constitutes plagiarism?“, <http://www.lawapart.com/posts/music/how-much-copying-constitutes-plagiarism>, pristupano 15.11.2014.
- [12] Milošević 1980: Nikola Milošević, „Šta jeste, a šta nije plagijat“ (1976), u: Boro Krivokapić (prir.), Treba li spaliti Kiša?, Globus, Zagreb.
- [13] Self 1993: Joseph Self, „The 'My Sweet Lord'/'He's So Fine' Plagiarism Suit“, The 910, dostupno na: <http://abbeyrd.best.vwh.net/mysweet.htm>, pristupano 15.11.2014.
- [14] Vasović 2013: Nebojša Vasović, Zar opet o Kišu?, Konras, Beograd.

Прање новца у енглеском и српском језику

Money laundering in English and Serbian language

Мирослав Старовлах

Сажетак— У раду се даје кратак опис појма и појаве прања новца, наводе основни извори терминологије прања новца у енглеском језику и утицај на терминологију српског језика, уз кратак осврт на метафору прања новца.

Кључне ријечи – прање новца; финансијски криминал; терминологија;

Abstract – This paper deals with the phenomenon and concept of money laundering and its specific terminology in the English language; influence of the English language of money laundering on Serbian; and touches upon the money laundering metaphor. Even though it builds on the English language of law, banking, and/or criminology, the money laundering language is becoming more and more specific and develops its distinctive terminology, spurred by the growing importance of the money laundering crime and financial crime in general, and attention given to these phenomena by the society. Metaphors and the language of hiding, as put by an author, permeate the money laundering discourse. It is necessary to stay abreast of the most recent developments in the money laundering area so as to be able to render adequate translation of its specific terminology, as this is crucial for the harmonization of the national anti-money laundering and counter-terrorist financing regime with international standards.

Keywords – money laundering; crime; law; financial crime; terminology; metaphor

I. ПОЈАМ И ПОЈАВА ПРАЊА НОВЦА

Често се чује да је израз *прање новца* настао за вријеме Алфонса Капонеа (*Alphonse Capone*) који је наводно прикривао нелегалне приходе од проституције, коцке и кријумчарења алкохола преко праоница веша (*laundromats*) у Чикагу. Страна стручна литература, међутим, наводи да се израз „прање новца“ први пут помиње у афери Вотеџејт (*Watergate*), а основ за ту метафору био је (прислушкивани) разговор тадашњег председника САД, Ричарда Никсона (*Richard Nixon*), и његовог младог савјетника Џона Дина (*John Wesley Dean III*).¹ У литератури је углавном прихваћено да је прво

¹ Разговор је вођен 21. марта 1973. године и тада је Никсон свом савјетнику говорио да је потребно да се „опере новац, набави чист новац (...*washing money, getting clean money...*)“. Истрагом је потом утврђено да је Ричард Никсон био умешан у трансфер незаконито прибављених средстава за предизборну кампању у Мексико, а затим натраг у САД преко једне фирме у Мајамију. Ова афера је за језик занимљива и по томе што је изнедрила један продуктиван суфикс. Наиме други дио

забиљежено помињање израза „прање новца“ (*money laundering*) било у британском листу Гардијан (*Guardian*) приликом извјештавања управо о тој афери.

У енглески службени језик овај појам улази недуго потом. Иако је у језик дипломатије и законодавства овај израз ушао тек у протеклих петнаестак година (Гилмор 2006: 29), ова појава стара је колико и сам криминал. Сан сваког криминалца је да у миру троши незаконито стечен новац.

Технике прања новца коришћене су и у вријеме прохибиције у Америци и у раду тадашњих криминалних група. Рачуновођа Ала Капонеа— краља Чикага, Мајер Ленски (*Meyer Lansky* - рођен у Пољској као *Maier Suchowljansky*, познат и под надимком *Meyer the Bug*) још 20-их година двадесетог вијека користио је благодети офшор зона, као што су Бахами и Батистина Куба, а држао је и огроман новац на рачунима швајцарских банака. Ленски је умро 1983. године, не одлежавши ни дана затвора. Иако се данас сматра родоначелником прања новца, тврди се да је он тек *испумпavaо* новац из државе (*capital flight* - који се сматра „старијим братом“ прања новца)². Сматрао је да, ако држава не може да уђе у траг готовом новцу, онда и не може бити осуђен за располагање незаконито стеченим новцем. Прање новца, као појава, од 70-их година прошлог вијека углавном се веже за нелегалну трговину наркотицима, па је тај проблем доскора сагледаван скоро искључиво у контексту борбе против трговине дрогом. Нападима од 11. септембра 2001. године на САД, пажња се преноси на

назива хотелског комплекса Вотеџејт, „-гејт“ (-gate), после афере Вотеџејт употребљава се у творби назива потоњих великих политичких скандала. Један од најновијих тиче се америчког председника Била Клинтона (*William Jefferson "Bill" Clinton*) и двадесетдогодишње приправнице у Бијелој кући, Монике Левински (*Monica Samille Lewinsky*). Неки од ранијих скандала су *Whitewatergate*, *Travelgate*, *Billygate*, *Briefingate*, *Contragate* а обиман списак даје се на страници: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_scandals_with_%22-gate%22_suffix

² Изношење средстава (*Capital flight*) може бити законито или противзаконито. Законито изношење се евидентира у пословним књигама привредног субјекта који обавља трансфер, па се зарада од камате, дивиденди и реализоване капиталне добити обично враћа у земљу поријекла. Циљ противзаконитог изношења капитала, које је познато и под називом нелегални финансијски/новчани токови, јесте да тај капитал нестане из евиденција у држави поријекла, а зарада од изнесеног капитала обично се не враћа у земљу поријекла. Обично се јавља када се новац заради, трансферише или користи противзаконито. У српском језику осим израза „изношење“ новца изван граница земље наилази се и на неформалне изразе „извлачење“ и колоквијално „испумпavaње“ средстава, који се користе и у контексту, често нелегалног или економски нелогичног, извлачења новца из фирми.

борбу против прања новца али сада у пакету са борбом против финансирања тероризма, јер су механизми пријављивања сумње на оба феномена готово једнаки, па у том смислу међународне организације које се баве борбом против прања новца од држава чланица захтијевају да у свој правни систем уведу и финансирање тероризма као засебно кривично дјело уколико желе да буду оцијењене позитивно односно задрже статус у тим тијелима (Бахус: 2004). То се одражава и на терминологију и језик прања новца.

II. ШТА ЈЕ ПРАЊЕ НОВЦА

Не постоји јединствена дефиниција прања новца³, али основно је то да се ради о склањању (сакривању) и прикривању (маскирању) постојања, поријекла, употребе, премештања или располагања незаконито стеченом имовином да би таква имовина *изгледала* законита.⁴ Да би се новац убацио у законите токове, криминалци користе различите методе да би заварали државне органе чији је циљ праћење токова новца и капитала.

Прање се врши на два начина: а) самостално (што се назива *own proceeds [laundering]* или *self-laundering*) или б) ангажовањем других лица – професионалаца (*professional money laundering* или *third-party money laundering*). Обично се наводе три фазе у прању новца: а) полагање (*placement*) је прекидање директне везе између новца и незаконите активности којом је он стечен. У њој се незаконито стечени новац уводи у финансијски систем, нпр. уплаћује се на банковне рачуне, најчешће у оквиру неке законите делатности у којој се плаћања врше у готовини. Један од начина је и оснивање фиктивног предузећа које нема стварних пословних активности, већ служи искључиво за полагање „прљавог” новца или уситњавање великих сума новца а потом његово полагање на рачуне у износима који нису сумњиви и не подлијежу пријављивању надлежним органима⁵, б) раслојавање (*layering/structuring*): Након што је новац ушао у легални финансијски систем, пребацује се са рачуна на који је положен на друге рачуне. Главни циљ тих трансакција је маскирање/сакривање везе између новца и криминалне активности од које потиче, и в) интеграција (*integration*) у којој се „прљав” новац јавља као новац који потиче од дозвољене дјелатности. Чест метод интеграције „прљавог” новца у легалне финансијске токове јесте куповина

некретнина. Давање у закуп некретнина је законито, а приход од закупнине није сумњив. Новац се често инвестира у предузећа у тешкоћама, која након тога настављају да раде, а дивиденде и директорске плате које се исплаћују су законити приходи. Када новац дође у ову фазу, скоро да је немогуће открити његово незаконито поријекло.⁶

III. ИЗВОРИ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ ПРАЊА НОВЦА

Дејвид Кристал објашњава да један језик глобалним не чини његова граматичка „једноставност“ и препознатљивост рјечника, него економска, техничка и културна снага његових говорника. „Један језик обично је кроз историју постајао међународни језик из једног основног разлога: снаге његовог народа – а нарочито његове политичке и војне моћи (Кристал 2003: 9). То се огледа и у чињеници да се српска терминологија прања новца углавном утврђује као последица транспозиције (преношења) међународних стандарда, који су углавном писани на енглеском језику. Из енглеског језика је преузимају и други језици из различитих извора и различитим поступцима. Углавном се прибијегава парафразама⁷ којима се настоји појаснити конкретан појам, а на рачун сликовитости и концизности превода. У скоријим преводима наилази се и на дословно превођење неких израза, калкирање.⁸

Вокабулар прања новца у суштини је спој термина из различитих језика струке, пре свега језика права, финансија, привреде, полицијских и обавештајних послова.

Када је реч о енглеском језику, неки термини се преузимају из страних језика (*Hawala* – хавала⁹, *Ne bis in idem* – забрана кажњавања поново за исто дјело, *Pro rata* – сразмјерно).

Ријечи из жаргона криминалаца код нас нису довољно познате, али ће вјероватно, заједно са све већим интересовањем правосудних органа за финансијски криминал и неопходношћу коришћења специјалних истражних радњи попут прикривених истражних и

³ ФР: *le blanchiment de l'argent*; ШП: *blanqueo/lavado/legitimación de dinero/capitales*, РУС: *легализация (отмывание) доходов полученных преступным путем*;

⁴ Према Закону о спречавању прања новца и финансирања тероризма Републике Србије, "Сл. гласник РС", бр. 20/2009 (дефиниција у закону преузета је из међународних стандарда), прање новца је: "конверзија или пренос имовине стечене извршењем кривичног дела; прикривање или нетачно приказивање праве природе, порекла, места налажења, кретања, располагања, власништва или права у вези са имовином која је стечена извршењем кривичног дела; стицање, држање или коришћење имовине стечене извршењем кривичног дела"

⁵ Финансијске институције у Србији су дужне да пријављују све готовинске трансакције од 15.000 евра и више и све сумњиве трансакције без обзира на износ.

⁶ Национална стратегија (Р. Србије) за борбу против прања новца и финансирања тероризма 2008-2013.

⁷ На пример, *customer due diligence* - радње и мере познавања и праћења странке, *launderer* - извршилац кривичног дела прања новца

⁸ Превод књиге Вилијама Гилмора „Прљави новац: развој међународних мера за борбу против прања новца и финансирања тероризма“, Београд, Plus: Signature, 2006. Преводилац се послужио калкирањем и *smurfing* (уситњавање) преводио као „*итрумфовање*“!

⁹ Хавала је алтернативни систем (мрежа) за пренос новца у којима новац не напушта земљу него се даје неформалним банкарима који поседују велику количину готовине и који су у вези са сличним у другој држави а особа којој се шаље новац уз одређену шифру подиже новац код другог *хаваладара* (*Hawaladar*). Слични алтернативни системи су и пакистански хунди (*Hundi*) и кинески чоп (*Chop*), који функционишу у оквиру строго дефинисаних расних, племенских или националних група.

„пресретања“ комуникације (прислушкивања), и рјечник криминалаца бити доступнији за анализу (*tipping-off*)¹⁰.

Ријечи из домена борбе против криминала долазе из државних и међународних институција, односно правне регулативе, функционисања институција и оперативног рада надлежних државних органа (терминологија карактеристична за државну управу), као и из правне и криминолошке науке. На енглеском језику наилазимо на *money mules, smurfing, smurfs, starburst, hopsotch, dummy account, boomerang, ricochet* (средства и технике прања новца)¹¹; *criminal offence, crime, proceeds from crime*¹², *instrumentality, serious crime, cyber-crime, cyber-laundering, E-money laundering, trafficking, bribe, kick-back, burden of proof, level of suspicion, criminal procedure, criminal code, criminal procedure code, criminalisation, double criminality, seizure, confiscation, freezing, covert agent, drug lord/baron/kingpin, covert investigation, fishing expedition, interception of communication, to trigger an investigation*, а у домену размјене финансијско-обавјештајних података јавља се терминологија карактеристична за обавјештајне службе (*financial intelligence unit, data, information, intelligence, dissemination of information, intelligence cycle, false positive/negative, operational/tactical analysis, strategic analysis, risk assessment*).

Прање новца се веже и за рад финансијских институција (банке, осигуравајућа друштва, брокерско-дилерска друштва, тржиште капитала и хартија од вриједности уопште), нарочито банака (*wire transfer, transaction, ATM, online banking, customer due diligence, compliance function*), функционисање тржишта капитала и хартија од вриједности које обилују разноврсном и живописном терминологијом (*securities, capital market, listing, off-the-shelf, off-shore*), и трговину у привреду уопште (*overpricing, underpricing, invoice, pro-forma invoice, false/fictitious/front company, business entity, company, sole proprietor, beneficial owner, beneficiary, slush funds, creative accounting*).

Терминологија прања новца у српском језику углавном улази кроз преводе и усклађивање домаћих прописа са међународним стандардима, конвенцијама и актима, а усваја се великим дијелом и на стручним семинарима, размјеном информација и искуства међу стручњацима за борбу против прања новца, малобројним академским дјелима која се баве овом тематиком, као и путем медија, односно написа и анализа у стручним и другим часописима (*прање новца, полагање, раслојавање, уситњавање, интеграција прљавог новца, сумњиве трансакције, финансијскообавештајна јединица/служба, систем санкционисања, познавање и прање стране*).

политички експонирана лица, претходна/предикатна кривична дјела¹³, црни фондови, креативно рачуноводство, фантом (фирма), проточни бојлер).

У Србији, институције које чине систем за борбу против прања новца, и које се тако сусрећу са том терминологијом и бивају принуђене да је усвајају и преносе у српски језик јесу Управа за спречавање прања новца, Народна банка Србије, Министарство правде, Министарство унутрашњих послова, судови, банке и друге финансијске институције (брокерско-дилерска друштва), професионална удружења (нпр. Удружење банака) и друге државне институције попут Комисије за хартије од вриједности). Ове институције се баве превенцијом (нпр. Управа за спречавање прања новца, НБС), репресијом - односно санкционисањем прања новца (полиција, тужилаштво), неке врше надзор над спровођењем закона о спречавању прања новца (Народна банка Србије, Комисија за хартије од вредности, Управа), или су пак обвезници (комерцијалне банке, мењачнице и други) који желе, усклађујући своје пословање са законом, да сачувају и репутацију и унаприједи свој рад.

IV. МЕТАФОРА ПРАЊА НОВЦА

У настојању да разумије све процесе који се дешавају око њега, човјек је склон да пресликава структуру једног појма, који је обично чулно сазнатљив и добро познат, на њему апстрактне и непознате појмове и ситуације. Отуда је вјероватно да је и онај који је сковао израз *прање новца* желио укратко и себи и другима да каже да мисли на читав сплет различитих и сложених поступака кроз које *прљав* новац мора да прође да би био *опран* и наизглед *чист*.

Тешко да неко има потребе да дословно опере новац, са неком намјером, мада неки колекционари папирног новца то чине да би *новчаница љепше изгледала*¹⁴. Међутим, и буквално прање новца се дешава, и то са озбиљним криминалним намјерама. Наиме, у једном од предмета америчке финансијско-обавјештајне службе *FinCEN*, наводи се да су нарко-дилери благајнику банке предали папирни новац који су добили продајом марихуане. Осјетивши да новац мирише на марихуану, благајник је трансакцију пријавио као сумњиву. Други пут су исти нарко-дилери у банку положили папирни новац дословно опран и испеглан, у настојању да из њега извуку мирис марихуане. Тада су постали предмет озбиљне пажње полиције након чега су оптужени и осуђени.¹⁵

Јасно је да се прање новца најчешће користи у метафоризованом значењу, а коријен метафоре вјероватно треба тражити у чињеници да човјек често прибијегава поједностављивању, и да појаве и догађаје из живота опажа у бинарним опозицијама и контрастима – црно-бијело, добро-лоше, прљаво-чисто, придаје им тамну и

¹⁰ Устаљен термин из међународних стандарда за обзнањивање/обелодањивање клијенту (банке), од стране банкарског службеника, да је предмет пажње финансијскообавештајне службе, што у неким јурисдикцијама представља прекршај (привредни преступ за правно лице), а у неким кривично дело.

¹¹ <http://www.internationallawoffice.com/newsletters/detail.aspx?g=d79b86e5-29f6-4dc8-9c15-16d92fe94a69>, посл. приступ 22. 10. 2014.

¹² Criminal assets, criminal cash, criminal proceeds, criminal property, criminals' cash, crooked cash, dirty money, GCP - "gross criminal product", illegitimate proceeds, ill-gotten gains, illicit assets

¹³ Predicate offense, principal offence, prior crime (journ.), proceeds generating crime, underlying criminal activity

¹⁴ <http://www.banknotes.com/faq.htm>

¹⁵ http://www.fincen.gov/law_enforcement/ss/html/Issue14-story8.html

свијетлу страну. У контексту економске глобализације, гдје је и привредни криминал глобални феномен, говори се о свијетлој и чистој (бијеле листе/*white lists*, чист новац/*clean money*, опран новац/*laundered money*, чисти финансијски центри/*clean financial centres*) (прљав новац/*dirty money*/ (ФР) *l'argent sale*, црне листе/*black lists*, рад на црно, сива економија/*grey economy*, црно тржиште/*black market*).¹⁶ Тамно и црно, као нешто непознато, несазнатљиво, нетранспарентно, лоше, представљају негативне појмове, а свијетло и чисто су углавном позитивни.

Међутим у метафори прања новца наилазимо на парадокс. Ако се метафора схвати дословно, резултат прања новца је чист – законит новац, што није. Зато се у страној литератури говори о „наизглед законитом“ новцу (*apparently clean money*). Отуда ни прање новца не може бити позитивно иако неки појмови, изрази и метафоре у призвуку понекад носе позитивну конотацију. На примјер, изрази попут *tax-havens*, или *tax-paradises*, који означавају зоне које предузећима нуде повлашћени третман за плаћање пореза,¹⁷ често се називају (аналогijом) и *money laundering havens*, *money laundering paradises*, *money-laundering eldorados* јер се те зоне често више користе у сврхе прања новца него у њихове законите сврхе.

Сада је у офшор зони, уз помоћ посредника, могуће купити предузеће *off-the-shelf*, основати тзв. офшор фирму (*shell companies/corporations*). Постоје и *shell banks* (квази банке)¹⁸ и *cash-shell* компаније које се котирају на берзи. *Shell-companies* су фирме које су само основане и које од тада нису имале никакву привредну активност (обично служе да се у одређеном тренутку продају како би рецимо њен купац који је будући инвеститор могао конкурисати на неком тендеру на коме је један од услова да фирма-понуђач мора да послује већ извесно време). Квази банка се назива и *brass-plate bank* због тога што такве „банке“ немају ништа друго него металну плочицу на вратима на којој пише да је то банка. Занимљив је и наслов из часописа *The Economist*, (издање за САД, 16. март 1991) *Oh, my brass plate in the sun (dubious foreign-owned banks in Montserrat)*. Чини се да је наслов чланка алузија на назив носталгичне и милозвучне пјесме *Island in the Sun* из 1957, Харија Белафонтеа, познатог америчког музичара, глумца и друштвеног активисте.

¹⁶ Rainer Hülse са универзитета *Ludwig-Maximilians-Universität München*, обрађује тему метафоре прања новца у глобализацији у свом раду *In Paradise: Metaphors of Money-Laundering Brighten Up the Dark Side of Globalisation*

¹⁷ *Off-shore* зоне нуде могућност регистрације предузећа у тој јурисдикцији, при чему се таквим предузећима обично забрањује да послују у држави регистрације, и таква предузећа не плаћају порез тој држави/јурисдикцији него само годишњу чланарину.

¹⁸ „Shell bank means a bank that has no physical presence in the country in which it is incorporated and licensed, and which is unaffiliated with a regulated financial group that is subject to effective consolidated supervision. Physical presence means meaningful mind and management located within a country. The existence simply of a local agent or low level staff does not constitute physical presence“. Извор: Glossary of the FATF Recommendations. У Србији је Законом о спречавању прања новца и финансирања тероризма забрањено пословање са квази банкама (*shell-banks*).

Понекад се стиче утисак да добар дио претходно помеунтих израза сугеришу потенцијалном криминалцу да се новац који је незаконито прибавио може лако, једноставно и непогрешиво опрати, уколико то повјери професионалцу који ће све брижљиво испланирати и спровести, уз одређену накнаду.

V. ЗАКЉУЧАК

Борба између *тамне* и *свијетле* стране друштва – једних да скрију и „(п)озаконе“ посљедице својих незаконитих радњи и других да разоткрију намјере и исправе посљедице таквих радњи, на неки начин представља и настојање једних да упознају оне друге и њихово искуство. Отуда се ни метафоре, које извиру из искуства, не могу разумјети, па самим тим ни примјерено преводити, уколико се не разумије њихова *искуствена основа* (Стојановић 1998: 340)¹⁹, односно, у случају прања новца, ако се не буду разумјеле сложена средства и технике прања новца и функционисање криминалаца уопште.

Будући релативно нова појава у правном систему, прање новца тек почиње интензивније да бива предмет различитих радова и стручних скупова. Терминологија прања новца у српском језику, укључујући и ускостручне изразе који немају извор у другим језицима струке, такође се полако утврђује и стандардизује и то у складу са степеном знања о прању новца као појави и кривичном делу и усклађивањем правних прописа државе са међународним стандардима у области борбе против прања новца и финансирања тероризма.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Bachus, S. A. (2004). From Drugs to Terrorism: the Focus Shifts in the International Fight Against Money Laundering after September 11, 2001, *Arizona Journal of International and Comparative Law* – HeinOnline
- [2] Bauer, L (2002). *English Word-Formation*, Cambridge University Press, first published in 1983, reprinted in 2002
- [3] Boyer, D.A. and Light S.: *Virginia Law & Business Review* 3:81 (2008)
- [4] Crystal, D (2007). *English as a Global Language*, Cambridge University Press, first published in 1997, sixth printing 2007, second edition
- [5] Gilmore C.W. (2006). Прљави новац: развој међународних мера за борбу против прања новца и финансирања тероризма, Београд, Plus: Signature, превод на српски
- [6] Hülse, R (2006). The Fight Against Money-laundering: How Metaphors Are Used to Construct a Global Problem and Its Solution, Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, USA, Mar 22
- [7] Hutchinson T. and Waters A. (1998). *English for Specific Purposes – A learning-centred approach*, Cambridge University Press, first published in 1987, Twelfth printing 1998
- [8] Madinger, J (2006) *Money Laundering: A Guide for Criminal Investigators*, 2nd ed, Taylor & Francis Group, Introduction, II

¹⁹ „...Искуствена основа метафоре [је] важна да би се разумјело како метафора ради...“.

- [9] Бојовић, Б. (2008). Енглески језик у криминологији, Октоих/Штампар Макарије, Подгорица
- [10] Бошковић, Г. (2005). Прање новца, Беосинг
- [11] Вуксановић, Ј (1997). Речник језичких појмова, Агенција Бона Фидес Нови Београд, ИП Номос Београд
- [12] Вулетић А. (2008): Енглески језик банкарства, магистарски рад, Београд
- [13] Закон о спречавању прања новца и финансирања „Службени гласник РС“, број 20/09
- [14] Кликовац, Д. (2004). Метафоре у мишљењу и језику, Библиотека XX век: Књижара Круг, Београд
- [15] Недељковић, Д (2007). Однос општег и стручног језика у погледу избора језичке грађе на студијама менаџмента, магистарски рад, Београд
- [16] Ревизија за безбедност, часопис Центра за безбедносне студије, Београд, Србија
- [17] Стојановић, Смиљка (1998) Соматске метафоре у енглеском и српском језику, Српски језик, бр. 1-2, Београд, 1998
- [18] Филиповић, Р (1971). Контакти језика у теорији и пракси, Загреб
- [19]
- [20] Извори на интернету:
- [21] <http://www.coe.int/moneyval>
- [22] <http://www.worldbank.org>
- [23] <http://www.fatf-gafi.org>
- [24] <http://www.apml.org.rs>
- [25] <http://www.egmontgroup.org>
- [26] <http://www.imf.org/external/np/leg/amlcft/eng/>
- [27] <http://www.interpol.int/Public/FinancialCrime/MoneyLaundering/default.asp>
- [28] <http://www.counter.moneylaundering.com/public/?q=node/2>
- [29] <http://www.mlsolutions4u.co.uk/anti-money-laundering/origin-of-the-phrase-money-laundering.htm>
- [30] http://siteresources.worldbank.org/PSGLP/Resources/461605-1102715152029/aml_organized-crime.pdf
- [31] <http://www.mondaq.com/x/63732/The+Language+Of+Hiding>
- [32] Претраживач: <http://www.google.com>

Uloga lingvističke analize u postupcima dokazivanja povrede žiga

The role of linguistic analysis in the trademark infringement proceedings

Marija Plavša, Uroš Plavša

Sažetak— U ovom radu smo se osvrnuli na oblast zaštite prava intelektualne svojine u savremenom poslovanju, odnosno na deo privrednog kriminala koji se odnosi na zloupotrebu zaštićenih znakova (žigova) od strane privrednih subjekata u cilju obmanjivanja potrošača i pribavljanja imovinske koristi. Na samom početku rada smo odredili vrste povreda prava na žig i načine utvrđivanja istih. Forenzička lingvistika ima važnu ulogu u samom dokazivanju postojanja povrede prava na žig. U Republici Srbiji u krivičnim i u građanskim sporovima zadatak utvrđivanja da li zaštićeni nazivi robe koje koriste dva različita privredna društva zvuče isto, izgledaju isto i nose isto značenje, pripada sudskim veštacima iz oblasti intelektualne svojine. Oni primenjuju svoja znanja iz fonetike, fonologije, morfologije, sintakse, semantike i pragmatike, kao i utvrđene auditivne i semantičke kriterijume za ocenu sličnosti znakova. Takođe, na kraju rada smo ukazali i na ograničenja analize forenzičke lingvistike koja se primenjuje od strane sudskih veštaka u sudskim postupcima zaštite prava na žig.

Ključne riječi – intelektualna svojina; povreda prava na žig; lingvistička analiza; forenzička lingvistika

Abstract – This paper delved into the area of the protection of intellectual property rights in the context of modern business system. More precisely, we examined the part of economic crime that deals with the abuse of protected signs (trademarks) by business entities with the aim of misleading consumers and obtaining financial gain. At the very beginning of the paper, we specified types of trademark infringement and ways how to determine the actual existence of the infringement. Forensic linguistics, as part of the applied linguistics, plays an important role in providing evidence for trademark infringement. In criminal and civil lawsuits in the Republic of Serbia, the task of determining whether protected names of goods used by two different parties look the same, sound the same and convey the same meaning, belongs to court experts with expertise in intellectual property. They utilize knowledge of phonetics, phonology, morphology, syntax, semantics and pragmatics, as well as specified semantic and auditory (and visual) criteria for the evaluation of similarities between two trademarks. Finally, we pointed out some delimitations of this kind of linguistics analysis faced by court experts in the proceedings of protecting trademark rights.

Keywords – intellectual property; trademark infringement; linguistic analysis; forensic linguistics.

I. POJAM ŽIGA I VRSTE POVREDA

U savremenim uslovima poslovanja, privredni subjekti teže da se dozvoljenim načinima privređivanja izbore za svoje mesto na tržištu. Ipak, manji broj privrednih subjekata koristi se i nedozvoljenim sredstvima kao što je korišćenje ili oponašanje tuđih prava intelektualne svojine, prvenstveno prava na žig, o čemu će u ovom radu biti reči.

U svojim prvim članovima Zakon o žigovima kaže da je žig pravo kojim se štiti znak koji u prometu služi za razlikovanje robe, odnosno usluga jednog fizičkog ili pravnog lica od iste ili slične robe odnosno usluga drugog fizičkog ili pravnog lica.

Privredni subjekti koji koriste zaštićene znakove drugih fizičkih ili pravnih lica čine povredu prava na žig. Definicija povreda prava na žig postoji u članu 72. Zakonu o žigovima i definiše se kao „svako neovlašćeno korišćenje ili podražavanje zaštićenog odnosno prijavljenog znaka od strane bilo kog učesnika u prometu“¹. Povreda prava na žig je usko povezana sa pravima nosioca žiga. Prava nosioca žiga su definisana u istom zakonu kao zabrane koje nosilac može istaći prema svim drugim licima, odnosno nosilac ima pravo da zabrani svim trećim licima da neovlašćeno koriste:

1) znak koji je istovetan sa njegovim ranije zaštićenim znakom u odnosu na robe, odnosno usluge koje su istovetne robi, odnosno uslugama za koje je taj žig registrovan;

2) znak koji je istovetan njegovom ranije zaštićenom znaku za sličnu vrstu robe, odnosno usluga ili sličan njegovom ranije zaštićenom znaku za istovetnu ili sličnu vrstu robe, odnosno usluga, ako postoji verovatnoća da zbog te istovetnosti, odnosno sličnosti, nastane zabuna u relevantnom delu javnosti, koja obuhvata i verovatnoću dovođenja u vezu tog znaka sa njegovim ranije zaštićenim znakom.

U prvom slučaju postoje dva uslova koja moraju kumulativno biti ispunjena: da se radi o istovetnim ili identičnim znakovima i da se radi o istovetnim ili identičnim robama (uslugama). U drugom slučaju se može raditi i o

¹ Zakon o žigovima „Sl. glasnik RS“, br. 104/2009 i 10/2013

znakovima koji su i slični koji se odnose na sličnu robu, ali samo ako postoji mogućnost da zbog te sličnosti nastane zabuna na tržištu kod potrošača. Ne zahteva se da je zabuna stvarno nastala, već je dovoljno da postoji verovatnoća nastanka zabune na tržištu. Mogućnost nastanka zabune utvrđuje se na osnovu reagovanja učesnika u prometu, a to se određuje tako što se prvo utvrđuje kojem krugu učesnika u prometu je namenjena roba (usluga) koja je obeležena znakom koji je predmet analize. Tako se može raditi o robi široke potrošnje kao što su osnovne životne namirnice, pa se radi o prosečnom potrošaču koji prilikom kupovine navedene robe pristupa sa prosečnom pažnjom. Takođe se može raditi o specifičnoj vrsti robe kao što su lekovi ili tehnička roba gde potrošači kupuju takvu robu sa povećanim stepenom pažnje. Za razliku od specifične vrste robe, kada je u pitanju roba široke potrošnje koja se, na primer, prodaje u supermarketima, postoji veća mogućnost nastanka zabune, jer se ova vrsta robe kupuje sa manjim stepenom pažnje.

II. DOKAZIVANJE POVREDE PRAVA NA ŽIG

Problem dokazivanja da je izvršena povreda prava na žig se rešava tako što se u krivičnim i građanskim sporovima angažuju sudski veštaci koji su stručnjaci za oblast intelektualne svojine odnosno prava na žig. Pomenuti sudski veštaci koriste pored ostalih, i lingvistička pravila kako bi kroz svoj nalaz i mišljenje pokazali sudu da li se u konkretnom slučaju radi o povredi prava na žig.

Prilikom utvrđivanja da li se radi o sličnim znakovima, uloga forenzičke lingvistike je od velikog značaja. Osnovno pitanje jeste koliko dva znaka moraju biti slična da bi se radilo o povredi žiga i koja je uloga lingvistike u rešavanju ovog problema. Lingvisti malo toga mogu da kažu kada se radi o slučaju kada su dva znaka koja se poredi potpuno identična (npr. OMEGA vs. OMEGA). Ali oni mogu dati veliki doprinos prilikom upoređivanja dva znaka koja nisu apsolutno ista (npr. LARK i LARA). Prilikom analize dva suprotstavljena znaka, koji su verbalni, koriste se vizuelni, auditivni i semantički kriterijumi za ocenu sličnosti znakova. Osnovno pravilo jeste da semantički kriterijum nalaže da se utvrdi da li reč, od koje se sastoji znak, ima značenje ili se radi o fantastičnom pojmu (reč koja nema značenje). Jer, ukoliko dva znaka, koja se poredi, imaju različito značenje, semantički i auditivni kriterijumi se neće uzimati u obzir. Ipak, postavlja se pitanje, da li će većina učesnika u prometu uvek razlikovati dva znaka samo na osnovu značenja, ako su ta dva znaka auditivno i vizuelno veoma slična. U tom slučaju, ako auditivna i vizuelna sličnost preovladava, bitna razlika znakova po značenju će imati manji uticaj, posebno ako se radi o slučaju da većini potrošača nije poznato značenje reči koja čini znak. Jer, ako postoji bilo kakva mogućnost nastanka zabune kod „značajnijeg” broja potrošača, postojaće bitna sličnost znakova, a „značajniji” broj potrošača se određuje u zavisnosti od vrste proizvoda (usluga) koji je obeležen predmetnim znakom².

Određivanje takozvane „snage” žiga je vrlo važno prilikom ocene da li je došlo do stvarne povrede jednog žiga. Prema Batersu (2011) postoje dve kategorije „slabih” žigova:

generički - to su termini koji predstavljaju opšti pojam nekog proizvoda i koje potrošači na tržištu ne doživljavaju kao znakove razlikovanja, npr. znaci koji se sastoje od jednocifrenih brojeva ili jednog slova, ispisani uobičajnim tipom slova (fontom), jednostavni crteži kao što su krug, crta, kvadrat, tačka. U nekim slučajevima postoji opasnost da neki žigovi postanu uobičajni nazivi za obeležavanje određene vrste robe. Takvi slučajevi su, na primer: Kaladont, Grisini, Linoleum, Thermos, Trampoline, Catseye.

deskriptivni - to su termini koji upućuju na neka svojstva samog proizvoda kao što su kvalitet, namena, način proizvodnje, cena, količina, geografsko poreklo itd. Ovi znakovi opisuju samu robu, na primer “bread” za hleb ili “Whisky” za piće viski.

S druge strane, postoje tri vrste “jakih” žigova:

sugestivni - to su znaci koji samo na posredan način upućuju na neke osobine proizvoda, ali ne upućuju direktno ni na jednu od karakteristika samog proizvoda. Kod ovih znakova je potrebno da potrošači misaono povežu značenje znaka sa samom robom ili uslugama na koje se odnosi taj znak, na primer Jaguar za automobile.

arbitrarni - to su znaci koji imaju značenje (dictionary meaning), ali nisu ni u kakvoj vezi sa robom odnosno uslugama, na primer Camel za cigarete.

fantastični - to su znaci koji nemaju nikakvo značenje i koji su inherentno distinktivni, na primer KODAK.

Suština je da samo sugestivni, arbitrarni i fantastični znakovi imaju potpunu zaštitu od povreda od strane trećih lica. Ipak, u slučaju da se odbrana tuženog (povredioca prava na žig) zasniva na tome da je žig tužioca generičan ili deskriptivan, lingvisti koji su profesionalno pozvani da daju svoje stručno mišljenje iz oblasti lingvistike, odnosno semantike, proceniće da li je predmetni žig deskriptivan ili sugestivan, odnosno da li zahteva odgovarajući stepen imaginacije od strane učesnika u prometu. Naravno, lingvisti neće procenjivati kojoj kategoriji predmetni žig pripada, jer je to zadatak suda, ali će dati svoj nalaz o tome koje je značenje samog žiga, a naročito je značajan njihov stav o prirodi veze između samog znaka i proizvoda na koji se odnosi.

Baters takođe skreće pažnju na problem zbližavanja pravnog i lingvističkog koncepta deskriptivnosti i sugestivnosti. Šaj (2002) je pokušao da reši problem određivanja razlike između deskriptivnog i sugestivnog znaka, pa tako za utvrđivanje razlike između sugestivnog i deskriptivnog znaka koristi test imaginacije „što je veći stepen imaginacije koji se zahteva od potrošača da bi dobio opis samog proizvoda, to je znak više sugestivan”. Ako potrošač mora više da razmišlja i da prođe kroz višefazni proces rezonovanja da bi povezao znak sa robom ili uslugama, tada se znak definiše kao sugestivan. Šaj tako stavlja pojam imaginacije u metaforički okvir, pa tako npr. znak Long Life za antifriz ima metaforičko značenje, te ga zato svrstava u sugestivne znakove.

² Prema Metodologiji postupanja Zavoda za intelektualnu svojinu u postupku za priznanje žiga i u postupcima po registrovanim žigovima.

Dalje, prema Batersu (2008), u lingvističkoj ekspertizi dva znaka moraju da se sagledaju prema vizuelnom, zvučnom i semantičkom kriterijumu.

Vizuelni - Najvažniji princip, koji je prihvaćen od većine, jeste da je početak i kraj reči najvažniji za prepoznavanje i pamćenje. U praksi je poznat slučaj *Aventis vs. Advancis*, gde je isto početno slovo "A", a završetak je kod obe reči "is". Takođe, sličnosti obe reči doprinosi i to što je i slovo "n" u sredini obe reči na istoj poziciji, tako da kad se sve ovo uzme u obzir, čitaocu je veoma teško da razlikuje ove dve reči. Sam raspored i pozicija slova je takav da se može reći da se skoro radi o istim rečima.

Zvučni - Što se tiče kategorije zvučnosti, u fonologiji dve reči su veoma slične ako imaju veoma sličan izgovor. Postoji takozvani optimalni (polako i pažljivo) i konverzijski (*Allegro*) izgovor. U optimalnom izgovoru *Aventis vs. Advancis* su 63% identični, a u konverzijskom se taj procenat povećava na 73%.

Semantički – Sud nije vezan samo za značenje reči u rečniku jednog jezika, već je značajnije koje značenje ima neka reč kod relevantnih potrošača. Kod slučaja *Aventis vs. Advancis*, obe kompanije su farmaceutske, pa su u tom slučaju potrošači lica koja bi se mogla opisati kao doktori, farmaceuti ili drugi profesionalci u farmaceutskoj industriji, kao i pacijenti ili korisnici lekova. Ipak, u ovom slučaju gde *Aventis* i *Advancis* zvuče veoma slično, slušaoci i čitaoci mogu da zaključe da je iz starijeg žiga proistekao drugi žig, odnosno da u ovom slučaju postoji neki oblik privredne povezanosti.

III. DOKAZIVANJE POVREDE PRAVA NA ŽIG

Problem dokazivanja da je izvršena povreda prava na žig se rešava tako što se u krivičnim i građanskim sporovima angažuju sudski veštaci koji su stručnjaci za oblast intelektualne svojine odnosno prava na žig. Pomenuti sudski veštaci koriste pored ostalih, i lingvistička pravila kako bi kroz svoj nalaz i mišljenje pokazali sudu da li se u konkretnom slučaju radi o povredi prava na žig.

Prilikom utvrđivanja da li se radi o sličnim znakovima, uloga forenzičke lingvistike je od velikog značaja. Osnovno pitanje jeste koliko dva znaka moraju biti slična da bi se radilo o povredi žiga i koja je uloga lingvistike u rešavanju ovog problema. Lingvisti malo toga mogu da kažu kada se radi o slučaju kada su dva znaka koja se porede potpuno identična (npr. *OMEGA vs. OMEGA*). Ali oni mogu dati veliki doprinos prilikom upoređivanja dva znaka koja nisu apsolutno ista (npr. *LARK* i *LARA*). Prilikom analize dva suprotstavljena znaka, koji su verbalni, koriste se vizuelni, auditivni i semantički kriterijumi za ocenu sličnosti znakova. Osnovno pravilo jeste da semantički kriterijum nalaže da se utvrdi da li reč, od koje se sastoji znak, ima značenje ili se radi o fantastičnom pojmu (reč koja nema značenje). Jer, ukoliko dva znaka, koja se porede, imaju različito značenje, semantički i auditivni kriterijumi se neće uzimati u obzir. Ipak, postavlja se pitanje, da li će većina učesnika u prometu uvek razlikovati dva znaka samo na osnovu značenja, ako su ta dva znaka auditivno i vizuelno veoma slična. U tom slučaju, ako auditivna i vizuelna sličnost prevladava, bitna razlika

znakova po značenju će imati manji uticaj, posebno ako se radi o slučaju da većini potrošača nije poznato značenje reči koja čini znak. Jer, ako postoji bilo kakva mogućnost nastanka zabune kod „značajnijeg” broja potrošača, postojaće bitna sličnost znakova, a „značajniji” broj potrošača se određuje u zavisnosti od vrste proizvoda (usluga) koji je obeležen predmetnim znakom.

Određivanje takozvane „snage” žiga je vrlo važno prilikom ocene da li je došlo do stvarne povrede jednog žiga. Prema Batersu (2011) postoje dve kategorije „slabih” žigova:

generički - to su termini koji predstavljaju opšti pojam nekog proizvoda i koje potrošači na tržištu ne doživljavaju kao znakove razlikovanja, npr. znaci koji se sastoje od jednocifrenih brojeva ili jednog slova, ispisani uobičajnim tipom slova (fontom), jednostavni crteži kao što su krug, crta, kvadrat, tačka. U nekim slučajevima postoji opasnost da neki žigovi postanu uobičajni nazivi za obeležavanje određene vrste robe. Takvi slučajevi su, na primer: *Kaladont*, *Grisini*, *Linoleum*, *Thermos*, *Trampoline*, *Catseye*.

deskriptivni - to su termini koji upućuju na neka svojstva samog proizvoda kao što su kvalitet, namena, način proizvodnje, cena, količina, geografsko poreklo itd. Ovi znakovi opisuju samu robu, na primer „bread” za hleb ili „Whisky” za piće viski.

S druge strane, postoje tri vrste „jakih” žigova:

sugestivni - to su znaci koji samo na posredan način upućuju na neke osobine proizvoda, ali ne upućuju direktno ni na jednu od karakteristika samog proizvoda. Kod ovih znakova je potrebno da potrošači misaono povežu značenje znaka sa samom robom ili uslugama na koje se odnosi taj znak, na primer *Jaguar* za automobile.

arbitrarni - to su znaci koji imaju značenje (dictionary meaning), ali nisu ni u kakvoj vezi sa robom odnosno uslugama, na primer *Camel* za cigarete.

fantastični - to su znaci koji nemaju nikakvo značenje i koji su inherentno distinktivni, na primer *KODAK*.

Suština je da samo sugestivni, arbitrarni i fantastični znakovi imaju potpunu zaštitu od povreda od strane trećih lica. Ipak, u slučaju da se odbrana tuženog (povredioca prava na žig) zasniva na tome da je žig tužioca generičan ili deskriptivan, lingvisti koji su profesionalno pozvani da daju svoje stručno mišljenje iz oblasti lingvistike, odnosno semantike, proceniće da li je predmetni žig deskriptivan ili sugestivan, odnosno da li zahteva odgovarajući stepen imaginacije od strane učesnika u prometu. Naravno, lingvisti neće procenjivati kojoj kategoriji predmetni žig pripada, jer je to zadatak suda, ali će dati svoj nalaz o tome koje je značenje samog žiga, a naročito je značajan njihov stav o prirodi veze između samog znaka i proizvoda na koji se odnosi.

Baters takođe skreće pažnju na problem zbližavanja pravnog i lingvističkog koncepta deskriptivnosti i sugestivnosti. Šaj (2002) je pokušao da reši problem određivanja razlike između deskriptivnog i sugestivnog znaka, pa tako za utvrđivanje razlike između sugestivnog i deskriptivnog znaka koristi test imaginacije „što je veći stepen imaginacije koji se zahteva od potrošača da bi dobio opis

samog proizvoda, to je znak više sugestivan“. Ako potrošač mora više da razmišlja i da prođe kroz višefazni proces rezonovanja da bi povezao znak sa robom ili uslugama, tada se znak definiše kao sugestivan. Šaj tako stavlja pojam imaginacije u metaforički okvir, pa tako npr. znak Long Life za antifriz ima metaforičko značenje, te ga zato svrstava u sugestivne znakove.

Dalje, prema Batersu (2008), u lingvističkoj ekspertizi dva znaka moraju da se sagledaju prema vizuelnom, zvučnom i semantičkom kriterijumu.

Vizuelni - Najvažniji princip, koji je prihvaćen od većine, jeste da je početak i kraj reči najvažniji za prepoznavanje i pamćenje. U praksi je poznat slučaj *Aventis vs. Advancis*, gde je isto početno slovo “A”, a završetak je kod obe reči “is”. Takođe, sličnosti obe reči doprinosi i to što je i slovo “n” u sredini obe reči na istoj poziciji, tako da kad se sve ovo uzme u obzir, čitaocu je veoma teško da razlikuje ove dve reči. Sam raspored i pozicija slova je takav da se može reći da se skoro radi o istim rečima.

Zvučni - Što se tiče kategorije zvučnosti, u fonologiji dve reči su veoma slične ako imaju veoma sličan izgovor. Postoji takozvani optimalni (polako i pažljivo) i konverzijski (*Allegro*) izgovor. U optimalnom izgovoru *Aventis vs. Advancis* su 63% identični, a u konverzijskom se taj procenat povećava na 73%.

Semantički – Sud nije vezan samo za značenje reči u rečniku jednog jezika, već je značajnije koje značenje ima neka reč kod relevantnih potrošača. Kod slučaja *Aventis vs. Advancis*, obe kompanije su farmaceutske, pa su u tom slučaju potrošači lica koja bi se mogla opisati kao doktori, farmaceuti ili drugi profesionalci u farmaceutskoj industriji, kao i pacijenti ili korisnici lekova. Ipak, u ovom slučaju gde *Aventis* i *Advancis* zvuče veoma slično, slušaoci i čitaoci mogu da zaključe da je iz starijeg žiga proistekao drugi žig, odnosno da u ovom slučaju postoji neki oblik privredne povezanosti.

IV. OGRANIČENJA LINGVISTIČKE ANALIZE U SPOROVIMA ZBOG POVREDE ŽIGA

Ovo su samo neki od principa lingvističke analize koji se koriste pri dokazivanju povrede žiga. Ipak, i pored svih očiglednih prednosti primene lingvistike u navedenim sporovima, postoje mišljenja da lingvističku analizu žigova treba odbaciti u potpunosti kod dokazivanja povrede žigova. Maravić (2011) je sumirala preovlađujuća osporavanja uloge lingvističke analize u sporovima zbog povrede žiga, gde se žig posmatra kao poruka u komunikacijskom kontekstu pošiljaoca poruke, poruke i primaoca poruke. Prva grupa kritika se tiče stava da se lingvistika ne može koristiti u definisanju stepena

izazivanja zabune kod potrošača, zato što mišljenja lingvista o tome koje su identične, a koje slične lingvističke forme nisu od važnosti ukoliko ne oslikavaju percepciju prosečnog potrošača. Percepcija prosečnog potrošača se u većini sporova zbog povrede žiga procenjuje pomoću ekspertskih istraživanja koja se više na reprezentativnom uzorku potrošača koji sami izveštavaju o svojoj mogućoj zabuni u vezi sa nazivom proizvoda. S druge strane, lingvisti se fokusiraju pored ilokucione snage i na mogući perlokucionu efekat na potrošača. Drugo osporavanje ukazuje da lingvisti analiziraju jezik van konteksta ne uzimajući u obzir ni vreme ni percepciju. Ovo se ne može u potpunosti uzeti kao validno, jer je sam jezik žigova bezvremen i njegov oblik formira percepciju potrošača. Treća grupa primedbi se odnosi na razliku u ideologijama pravnik i lingvista, budući da se one jasno razlikuju, ali glavni cilj lingvista jeste da pomognu pravnicima da pronađu i ocene lingvističke osobine žigova, a ne da promene sistem ubeđenja pravnik.

V. ZAKLJUČAK

Neosporno je da lingvistička analiza svakako ima svojih ograničenja, te se stoga i ne može koristiti kao jedino sredstvo u dokazivanju povrede prava na žig. Međutim, takođe je nepobitno i to da je veliki broj sudskih sporova okončan na osnovu nalaza i mišljenja lingvista veštaka koji su u svom veštačenju primenjivali principe lingvističke analize s jedne strane i sa druge strane poznavanje funkcionisanja pravnog jezika i registra koji se odnosi na intelektualnu svojinu. Verujemo da će ova interdisciplinarnost, odnosno ukrštanje oblasti prava i lingvistike dostići još viši stepen razvoja u Srbiji.

LITERATURA

- [1] Butters, R. R. (2011) Imaginative leaps in trademark law, *Proceedings of The International Association of Forensic Linguists' Tenth Biennial Conference Aston University, Birmingham*.
- [2] Butters, R. R. (2008) A Linguistic Look at Trademark Dilution. *Santa Clara Computer and High Technology Law Journal*, vol. 24.
- [3] Butters, R. R. (2008) Trademarks and other proprietary terms, In: Gibbons, John and M. Teresa Turell (eds.), *Dimensions of Forensic Linguistics*. vi, 316 pp. (pp. 231–247)
- [4] Gibbons, J. and Turell, M. T. (2008) *Dimensions of Forensic Linguistics*, John Benjamin's Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.
- [5] Kniffka, H. (1996) *Recent developments in Forensic Linguistics*, Frankfurt: Peter Lang.
- [6] Maravić, J. (2011) Strength of mark analysis in English and Serbian: Likelihood of confusion and Genericness.
- [7] Olsson, J. (2004) *Forensic Linguistics: An Introduction to Language, Crime and the Law*. London: Continuum.
- [8] Shuy, R. (2002) *Linguistic Battles in Trademark Disputes*. Houndmills, UK: Palgrave
- [9] Shuy, R. (2004) *Linguistic Thoughts on Trademark Dilution*.